

Türkiye’de Kentli Haklarını Kalkınma Planları Üzerinden Okumak

Nazlı YÜCEL BATMAZ*
Burak KOÇAŞ**

Öz: Tarihin, medeniyetin ve kültürlerin taşıyıcısı konumunda bulunan kentler ile insanlar arasındaki karşılıklı ilişki ve etkileşim, tarih boyunca hem kent hem de kentte yaşayan insanlar üzerinde değişim ve dönüşümler meydana getirmiştir/getirmektedir. Tarihsel gelişme sürecinde, ekonomik, siyasal, sosyal, kültürel, mekansal ve yönetsel boyutları açısından yaşanabilir nitelikteki kentler meydana getirmek temel amaç olmuştur. Bu temel amacın gerçekleşebilmesi için kentsel yaşam kalitesinin iyileştirilmesi ve kentlerdeki tüm imkan, kaynak ve hizmetlerden herkesin eşit ve adil bir şekilde faydalanmasının gerekliliği vurgulanmıştır/vurgulanmaktadır. Bu durum neticesinde eşitlik, adalet, demokrasi, özgürlük ve dayanışmanın da temele alındığı, kentin asıl sahibinin kentlilerin olduğunun belirtildiği kentli hakları konusu gündeme gelmiştir. Kentli haklarının kent hayatında var olabilmesi için kent kültürünün korunmasının yanında kentlilik bilincinin oluşturulması, kentsel aidiyetin sağlanması ve kentlileşmenin gerçekleşmesinin gerekliliği ön plana çıkmıştır. Bu çalışma ile kentli haklarının Türkiye’deki kalkınma planlarında hangi kapsamda ele alındığı ve gelişme gösterdiğini ortaya koymak ve bu doğrultuda bir değerlendirme yapmak amaçlanmıştır. Literatür taraması yöntemiyle hazırlanan çalışma sonucunda, Türkiye’de kentli hakları konusunda Yedinci Kalkınma Planı’nda bir kırılma yaşandığı, bu kalkınma planında kentli haklarının detaylı şekilde ele alındığı, bundan sonraki kalkınma planlarında da özellikle On Birinci Kalkınma Planı ile yaşanan dönüşüm ile kentli hakları konusunun politika ve hedefler belirlenirken temel alındığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kentsel Yaşam Kalitesi, Kentli Hakları, Kalkınma Planları, Türkiye

Reading Urban Rights in Türkiye through Development Plans

* Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, nazli.batmaz@hvv.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1950-7410

** Dr., TÜBİTAK, kocasburak@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-3438-8563

Makale geliş tarihi: 29.07.2025

Makale kabul tarihi: 15.10.2025

Abstract: *The mutual relationship and interaction between cities, which are the carriers of history, civilization, and cultures, and people have brought about changes and transformations in both cities and the people living in them throughout history. Throughout the process of historical development, the primary objective has been to create livable cities in terms of their economic, political, social, cultural, spatial, and administrative dimensions. To achieve this fundamental goal, the importance of improving the quality of urban life and ensuring that everyone has equal and fair access to opportunities, resources, and services has been emphasized. As a result, the issue of urban rights has come to the forefront, emphasizing equality, justice, democracy, freedom, and solidarity, and stating that the true owners of the city are its residents. For urban rights to exist in urban life, it has become necessary to preserve urban culture, create urban awareness, ensure urban belonging, and realize urbanization. This study aims to reveal the scope in which urban rights are addressed in Turkey’s development plans and how they have developed, and to make an assessment in this direction. As a result of the study, which was prepared using a literature review method, it was determined that there was a break in the Seventh Development Plan regarding urban rights in Türkiye, that urban rights were addressed in detail in this development plan, and that urban rights were taken as a basis in determining policies and objectives in subsequent development plans, especially with the transformation experienced in the Eleventh Development Plan.*

Keywords: *Urban Quality of Life, Urban Rights, Development Plans, Türkiye*

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Article Type: Research Article

Bu makaleye atıfta bulunmak için (To cite this article):: Yücel Batmaz, N. & Kocaş, B. (2026). Türkiye’de Kentli Haklarını Kalkınma Planları Üzerinden Okumak, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, C.35 (2026), CYYD-2026-13, ss. 1-44.

Giriş

Tarih boyunca kentler kuran, geliştiren ve yaşamlarını kentlerde sürdüren insanlar, kentlere kendi kültür, kimlik ve medeniyetlerinden katkılarda bulunurken, aynı zamanda kentler de insanlar üzerinde etkilerde bulunmuş ve onlara çeşitli imkanlar sunmuştur. Havaşının insanları özgür kıldığı kabul edilen kentler ayrıca, insanların kendilerini bir topluma ve mekana ait hissedebilmelerinin de önünü açmıştır. Bu bağlamda kentler, insanlara hem bireyselliği hem de toplum halinde yaşamayı öğretmiştir. Bu nedenle tarih boyunca kentler, dayanışmanın ve mücadelenin mekanları olarak günümüze kadar varlığını korumuş ve gelişme göstermiştir. Bu durum, kent ve insan arasındaki karşılıklı etkileşim ilişkisinin de açık ifadesidir. Bu ilişki

sayesinde, kentler ve insanlar değişim ve dönüşüm geçirmiş, insanların ve kentlerin tarih içindeki rolleri yeniden biçimlenmiştir.

Kentler, medeniyetin, tarihin, insanlığın, kültürlerin, kimliklerin ve değerlerin yaşatıldığı ve geleceğe aktarıldığı mekanlardır. Yaşayan ve ruhu olan dinamik yapıdaki kentler ayrıca, farklılıkların bir arada bulunduğu ve etkileşim kurduğu mekanlardır. Bu doğrultuda bir bütün halinde gelişme gösteren kentlerin, medeniyetin ve tarihin asıl öznesi ise insanlardır.

Kentlerin, ekonomik, siyasal, toplumsal, kültürel, çevresel, fiziksel ve yönetsel tüm boyutlarındaki gelişmelerin temel hedefi, bir bütün halinde yaşanabilir bir kentsel mekan meydana getirmek olmuştur. Sağlık, eğitim, güvenlik, barınma, kültür, eğlenme, dinlenme ve istihdam gibi ihtiyaçların karşılanması noktasında, kıra göre daha fazla imkan sunan kentlerde, insanların yaşam kalitesinin yükseltilmesi için büyük çabalar gösterilmiştir. Bu bütünlüğü bünyesinde barındıran kentler, dinamik bir yapıya sahip olduğundan dolayı zaman içerisinde birçok sorunun da yaşandığı mekanlar olmuştur. Bu sorunların, kentte yaşayan insanlar üzerinde olumsuz etkiler doğurması neticesinde çözüm yolları da aranmaya başlanmıştır. Öyle ki güvenlik, istihdam, barınma, dolaşım, sağlık, kültür, fiziki yapılar, tarihsellik, doğal ve kültürel zenginlik, biyolojik çeşitlilik, demokrasi, ekonomik kalkınma, toplumsal gelişme, çevre koruma ve eşitlik gibi çeşitli konular kent hayatı üzerinde etkili olmuş ve kentler üzerine yapılan tartışmalar bu kavramlara odaklanmıştır.

Kentler, insanlara bazı hak ve sorumluluklar da tanımaktadır. Bu doğrultuda, kentteki yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, eşitlik, adalet ve özgürlük kavramları ekseninde sunulacak olan kentsel mal ve hizmetlerin yönetilmesi ve dağıtılmasında insan onurunun temel alınması, sağlıklı ve yaşanabilir bir çevrenin oluşturulması, kente sahip çıkılması ve kent yönetimine katılım esas hale gelmiştir. Bu durum ise kentli hakları kavramını gündeme getirmiştir.

Kavrama yönelik farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu farklı yaklaşımlar neticesinde, “kent hakkı” ve “kentli hakları” şeklinde iki farklı kavramsallaştırma ortaya çıkmıştır. Literatürdeki bu iki yaklaşımdan ilki, “antikapitalist” bakış açısına sahip olan ve ilk kez 1968 yılında Marksist kuramcı Henri Lefebvre tarafından ortaya konulan kent hakkıdır. Kent hakkı temelinde, kentin asıl sahibinin kentliler olduğunu ve bu nedenle de kentlilerin kentin bugünü ve geleceğinde asıl söz sahibi olması gerektiğini barındırmaktadır (Batmaz ve Öztürk, 2020: 25).

İkinci yaklaşım ise “reformist” bir bakış açısına sahip olan ve insan haklarına kent hayatı içerisinde somut nitelik kazandıran kentli haklarıdır. Avrupa Kentsel Şartı’nda kullanılan kentli hakları kavramının temelinde, kentte yaşıyor olmanın kentlilere getirmiş olduğu hak ve sorumluluklar yer almaktadır (Batmaz ve Öztürk, 2020: 25).

Kentli hakları konusunda uluslararası ve bölgesel pek çok çalışma gerçekleştirilmiş olsa da, kentli haklarına yönelik olarak doğrudan yapılan bir çalışma olması nedeniyle 17-19 Mart 1992’de Avrupa Konseyi tarafından kabul edilen “Avrupa Kentsel Şartı” somut örnek olarak ayrı bir öneme sahiptir (Mutlu, 2010: 15). Bu şart, kentli haklarının neler olduğu ve içeriğinde nelerin bulunduğu konusunda oldukça kapsamlı ve açıklayıcı olması nedeniyle temel çalışma olarak esas alınmaktadır. Şartta, kentli haklarının sıralanmasının yanında ayrıca, kentlilerin ve yerel yönetimlerin üzerine düşen sorumluluklar da belirtilerek, kentsel yaşam kalitesinin iyileştirilmesi doğrultusunda açıklamalar yer almıştır (Karasu, 2008: 40).

Bu çalışmanın amacı, literatüre ait kavramsal çerçevenin açıklanmasıyla birlikte, Türkiye’de kentli hakları bağlamında kalkınma planlarının değerlendirilmesidir. Bu doğrultuda, Türkiye’de kentli haklarının kalkınma planları çerçevesinde ele alınma şeklinin ve bu hakların planlar dahilinde gelişme seyrinin ve kapsamının ortaya konulması amaçlanmaktadır.

Çalışmada öncelikle, kent ve kentleşme kavramlarına yönelik tanımlara yer verilecektir. Ardından kent kültürü, kentsel aidiyet, kentlilik bilinci, kentlileşme ve kentsel yaşam kalitesi kavramları çerçevesinde, kent ve insan arasındaki karşılıklı ilişki ele alınmaya çalışılacaktır. Bu kavramların ele alınmasından sonra ise kentli haklarının tanımı ve kapsamı üzerinde durulacaktır. Bu doğrultuda, Henri Lefebvre ve Avrupa Kentsel Şartı tarafından ortaya konulan yaklaşımlar ele alınacaktır. Kavrama yönelik reformist bakış açısının benimsendiği bu çalışmada, kentli hakları yaklaşımı bağlamında kalkınma planları ele alınmaya çalışılacaktır.

1. Kent, Kentleşme ve Kent Kültürü

1.1. Kent, Medeniyet ve Kentleşme

Medeniyetin ve kültürlerin beşiği olan kentler, günümüze kadar tarih sahnesinde önemli roller oynamıştır. Bu durum sayesinde, kent ve medeniyet kavramları bir arada ele alınmaya başlanmıştır (Yörükkan, 2006: 33). Bu nedenle kent, “medenî insanın doğal habitatı” olarak kabul edilmektedir (Park, 2015: 39). Kent ve medeniyet arasındaki bu ilişki tarihselliğe

dayanmaktadır. Kentlerin ve medeniyetin ortaya çıkış tarihleri bir olarak kabul edilmektedir (Şahin, 2013: 64). Bu durum, kelimelerin kökenlerine bakıldığında da açıkça ortaya çıkmaktadır. Öyle ki, “medeniyet (civilization)” kavramının kökeni, Latince kent anlamında da kullanılan “civitas”dan gelmektedir (Bookchin, 2014: 40). Bu kapsamda, tarih boyunca yaşanan değişim ve dönüşümlerin temelinde yer alan ve kendisi de bu durumdan etkilenen kentler, aynı zamanda bir birikimi de yansıtmaktadır. Çünkü kentler, insanlar için özgürlüğün, eşitliğin ve adaletin sağlanmaya ve hakların elde edilmeye çalışıldığı mekanlar olarak tarih boyunca varlıklarını sürdürmüştür (Bookchin, 2014: 22). Tüm bunların yanında ayrıca kentler, “(...) içinde gelişmeyi ve medeniyeti taşıdığı gibi, düzensizlikleri ve karmaşayı da üreten ve geliştiren kompleks yapılar olarak algılanmalıdır” (Ertan ve Ertan, 2005: 46). Tarih boyunca, insanların elde ettikleri haklar konusunda yoğun mücadelelerin verildiği kentler, gelecekte de bu önemini koruyacaktır.

Kentleri sadece fiziksel yapıların bulunduğu ve insanların hayatlarını sürdürdükleri basit mekanlar olarak ele almak ve tanımlamaya çalışmak doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Bunun nedenleri olarak ise kentlerin ekonomik, siyasal, toplumsal, kültürel, çevresel, fiziksel ve yönetsel boyutlarının bir bütünü oluşturması; yaşayan bir organizma olarak dinamik bir yapıya sahip olması; insanların dayanışmasını, kültürlerini, geleneklerini ve ahlaki değerlerini bünyesinde barındırması gösterilebilir (Bookchin, 2014: 18). Bu doğrultuda,

kent yalnızca, günümüz insanına daha büyük bir oranda iş ve yerleşim yeri olanakları sunan bir yer değildir, aynı zam”anda dünyanın en uzak yerlerini kendine çeken, türlü bölgeleri, insanları ve etkinlikleri bir düzene göre biçimlendiren, ekonomik, siyasal ve kültürel yaşamın öncüsü ve denetleyicisi konumunda olan bir merkezdir” (Wirth, 2002: 78).

Genel olarak kent, “yalnızca bir fiziki mekanizma ya da sonradan üretilmiş bir yapı değildir. Onu oluşturan insanların içinden geçtikleri hayati süreci de kapsar; doğanın ve özellikle insan doğasının bir ürünüdür” (Park, 2015: 37). Bu nedenle, kent ele alınırken insan unsuru önemli bir faktör olarak göz önünde bulundurulmalıdır.

Kente yönelik bu açıklamalar doğrultusunda yapılacak olan genel bir tanıma göre kent, “sürekli toplumsal gelişme içinde bulunan ve toplumun yerleşme, barınma, gidişgeliş, çalışma, dinlenme, eğlenme gibi gereksinmelerinin karşılandığı, pek az kimsenin tarımsal uğraşılarda bulunduğu, köylere bakarak nüfus yönünden daha yoğun olan ve küçük topluluk birimlerinden oluşan yerleşme birimi” (Keleş, 1998: 75) olarak

tanımlanmaktadır. Başka bir deyişle, “tarım dışı etkinliklerde bulunan insanların toplu, uygar ve yerel gereksinimlerinin karşılandığı, işbölümü, örgütlenme, uzmanlaşma ve heterojenliğin arttığı mekana kent adı verilebilir” (Ertan, 2008: 2). Sonuç olarak,

Kentler ekonomik, siyasal, sosyal, kültürel, mekansal, çevresel ve yönetsel boyutları ile birlikte farklılıkları bünyesinde barındıran; insanlar için sadece bir fiziksel mekan olmasının ve barınma ihtiyacını karşılamasının ötesinde iletişimi, etkileşimi, gelişimi, medeniyeti ve tarihselliği yansıtan; ortaklık bilincinin ve dayanışma duygusunun çerçevesinde kentin bugününün ve geleceğinin belirlenmesi ve yönetimin hep birlikte karar alınarak gerçekleştirilmesi noktasında özgürlük, eşitlik, demokrasi, katılım ve adalet kavramlarının anlam bulabildiği; bireyin önem kazanmasının yanında toplumsal çıkarın da korunduğu; yerel olanın korunarak yaşatıldığı ve küreselleşmenin kolaylaştığı; çağın gereklerine göre sürekli gelişme halinde olan etkileyen ve etkilenen konumlarında bulunan dinamik yapıdaki bir mekanizmadır (Batmaz ve Koçaş, 2022: 186-187).

Kentleşme ise “sanayileşmeye ve ekonomik gelişmeye koşut olarak kent sayısının artması ve bugünkü kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısında artan oranda örgütleşme, işbölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikimi süreci” (Keleş, 2015: 35) olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımdan da açıkça görülmektedir ki kentleşme ekonomik, teknolojik, siyasal ve sosyo-psikolojik nedenler bağlamındaki bir süreçtir (Keleş, 2015: 39).

Kentlerdeki ekonomik, siyasal, toplumsal, kültürel, çevresel, fiziksel ve yönetsel boyutlardaki değişim ve dönüşümler kapsamındaki tüm gelişmeler kentleşme süreci içerisinde ele alınmaktadır (Mutlu ve Batmaz, 2013: 27). Kentleşme kavramı ayrıca genel çerçevede, mevcut kentlerin sayısının çoğalmasının yanında, kentteki nüfusun sayısındaki artışı yansıtmaktadır (Mutlu, 2010: 47).

1.2. Kent Kültürü, Kentsel Aidiyet, Kentlilik Bilinci, Kentlileşme ve Kentsel Yaşam Kalitesi

Kent ve kentteki bireyler arasındaki karşılıklı etkileşim ilişkisi neticesinde, insanların yaşamlarının pek çok boyutu üzerinde değişim ve dönüşümler yaşanırken, aynı zamanda kentler üzerinde de insanlar tarafından olumlu ve olumsuz etkiler ortaya konulmaktadır (Tekeli, 2015: 203). Kentler, doğal ve beşeri değerleri içerisinde yaşayan insanların kültürleri, kimlikleri,

gelenekleri, fikirleri, hayat tarzları, davranış kalıpları ve ahlaki değerleri üzerinde büyük oranda etkili olmaktadır.

Bu doğrultuda, kentlerin bugünü ve geleceği hakkında söz sahibi olması gerekenler kentin asıl sahipleri, kurucuları ve gelişmesinde katkı sağlayanları olarak kentteki bireylerdir (Bumin, 2010: 1). Kentin bugünü ve geleceği konularında, kentlilerin aktif katılımının sağlanmadığı bir durumda, o kentte yaşayan insanlar için yaşanabilir ve benimsenebilir ideal bir kent meydana getirilmesi durumu söz konusu olmayacaktır (Bumin, 2010: 4). Bu nedenle, kentlilerin kenti sahiplenmesi, benimseyerek ortaklıklar kurması, kente karşı sorumluluk duyması ve kentin yönetiminde söz sahibi olması gerekmektedir. Ancak bu durumda kent havası insanı özgür kılabilir (Bumin, 2010: 2). Bu durumun sağlanması ise kentin tüm boyutları ve bünyesinde barındırdığı tüm bileşenleri ile kentte yaşayan bireyler arasında bir özdeşleşmenin gerçekleşmesine bağlıdır.

Kenti sahiplenilen, kent kültürünü benimseyen, kentin somut ve soyut tüm değerleriyle özdeşleşebilen, kendini kente ait hisseden, kente uygun davranış kalıplarını ve kentli bilincini taşıyan bireyler ise kentli olarak kabul edilmektedir (Mutlu ve Batmaz, 2013: 35-36). Yani genel olarak “kentlilik, kentte yaşayanların tavır ve davranışlarında kente özgü özelliklerin ağırlık kazanması, bireylerin genel anlamda dünya görüşleri, eğitime, sanata ve kültürel etkinliklere verdikleri önem, kentte yaşamının zorunlu kıldığı kurallara uygun davranma gibi özelliklere sahip olmak anlamına gelmektedir” (Keleş ve Mengi, 2017: 23-24). Bu kapsamda ise hem kent ve kentteki birey hem de kentteki bireylerin kendi aralarındaki ilişkiler ve etkileşimler neticesinde kent kültürü, kentsel aidiyet, kentlilik bilinci, kentlileşme ve kentsel yaşam kalitesi kavramları karşımıza çıkmakta ve önem kazanmaktadır.

Kentte yaşayan bireylerin kendi aralarında kurdukları ve kentle olan ilişkilerini kapsayan kent kültürü, “bir kentte yaşamış bütün uygarlıkların sosyolojik, psikolojik, politik ve ekonomik kazanımlarının yanı sıra o kente özgü toplumsal yaşamın baskın kalıplarının bütününden oluşur” (Mutlu ve Batmaz, 2013: 49).

Özellikle kültürel, toplumsal ve psikolojik açılardan kentle bütünleşme yaşayamayan ve kent hayatına uyum gösteremeyenlerde kente karşı bir yabancılaşma durumu ortaya çıkmaktadır. Bu yabancılaşma durumu ise kentsel aidiyetin ve kentlilik bilincinin oluşturulmasının yanında kentlileşme sürecinin ve kentsel yaşam kalitesinin iyileştirilmesinin de aksamaya uğramasına sebebiyet vermektedir (Haşlak ve Es, 2019: 238).

Kentsel aidiyet, doğuştan kentli olmak ya da kuşaklar boyunca kentte yaşamış olmak anlamına gelmemektedir. Kendini kentli hissedebilmek, kente sahip çıkabilmek, kentle özdeşleşebilmek, kentin doğal, tarihi ve kültürel değerlerini benimseyerek korumak, geliştirmek ve katkıda bulunabilmek demektir (Parlak, 2018: 21).

Kentsel aidiyetin sağlanabilmesinin temelinde, kent yönetiminde söz sahibi olabilmek ve süreçlere katılım gösterebilmek yer almaktadır. Bu doğrultuda ise kentle bütünleşebilen insanlar kentteki haklarının ve sorumluluklarının farkına gerçek anlamda varabilecektir (Kaya vd., 2008: 38).

Kentin tarihselliğini, medeniyetini, kültürel değerlerini, geleneklerini ve ahlaki yargılarını anlayarak benimsemek, kentin tüm bileşenleriyle bütünleşebilmek ve bu doğrultuda, kentte sahip olunan hakların yanında kente karşı olan sorumlulukların da farkına vararak kentsel aidiyetin sağlanması, kentin tüm boyutlarına sahip çıkılarak kentsel değerlerin korunması ve kentsel sorunların çözüme kavuşturulması ancak kentlilik bilincinin gerçekleşmesiyle mümkün olacaktır (Ertan, 2008: 18-19; Keleş ve Mengi, 2017: 58-59).

Bu bağlamda yapılacak bir tanıma göre “kentlilik bilinci, kent kültürünü anlamak, kendini kente, kentin dinamiklerine ait ve güvende hissetmek, kentsel oluşumlardan sorumluluk duymak olarak kavramsallaştırılabilir” (Kentleşme Şurası, 2009: 17).

Kentlilik bilinci kapsamında, bu bilinç ile ilgili olarak sadece kente kırdan göç ederek gelenler ele alınmamalıdır. Aynı zamanda, kentte yaşayan bireylerin de bu bilince sahip olma noktasında ele alınması gerekmektedir. Çünkü kenti tüm değerleriyle birlikte anlamak, sahip çıkmak ve korumak sorumluluğu kentte bulunan her birey için geçerlidir (Mutlu, 2010: 65). Kentlilik bilinciyle bir farkındalık anlatılmaya çalışılmaktadır. Bu farkındalık ise bireyin kentte yaşamasının ona verdiği haklar ve yüklediği sorumluluklara dayanmakta, kentin kendine özgü bilinç, tutum ve davranış kalıplarını benimsemesinde ve hayata aktarmasında bulunmaktadır (Mutlu ve Batmaz, 2013: 55).

Bu doğrultuda, kent ile bütünleşen ve kentin tüm değerlerini benimseyerek koruyan, kendini oraya ait hissedenen, kente karşı sorumluluklarının ve kentli olmanın verdiği hakların farkına varan ve kent yönetimine etkin katılım gösteren kentli bireylerin ortaya çıkması durumu neticesinde, kentsel yaşam kalitesinde de iyileşme ortaya çıkması kaçınılmaz bir durum olacaktır (Haşlak ve Es, 2019: 239).

Bu kapsamdaki bir diğer önemli kavram ise kentleşme kavramıyla da arasında sıkı bir bağ bulunan kentlileşme kavramıdır. Kentleşme ve kentlileşme kavramlarının birbirleriyle bağlantılı olmasının temel nedeni, kentleşmedeki sosyo-kültürel dönüşümün ve özelliklerin gerçekleşmesi neticesinde, kentte yaşayan bireylerin kentteki hayata uygun bir yaşam sürdürmeleri ve bu kapsamda kentli bir birey olarak davranmalarıdır. Yani kentlileşme, sosyo-kültürel dönüşümü ve bu nitelikteki özellikleri anlatmaktadır. Bu doğrultuda genel olarak, bireylerin kent kültürünü benimseyerek kentte yaşamının getirdiği özellikleri kazanması kentlileşme olarak tanımlanabilmektedir (Mutlu ve Batmaz, 2013: 28).

Kentlileşme kavramıyla birlikte esas olarak vurgulanmak istenen ise kırdan kente göçle gelenlerin kente hemen entegre olamaması ve geldiği kırsal bölgedeki benimsediği değerlerden kent içerisindeki yaşamında hızlı bir şekilde kopmaması ile birlikte kente özgü değerlere ve özelliklere sahip olması sürecidir (Es, 2008: 104). Bu doğrultuda kentlileşme genel olarak, “kentli insan davranışının bireyde, ailede ve diğer sosyal gruplarda gelişme sürecini anlatır. Bunlar, ekonomik, sosyal, siyasal, psikolojik, inançsal ve estetik olmak üzere en az altı boyutta gözlenebilir” (Kaya vd., 2008: 27-28).

Kent kültürünün sahiplenilmesi, kentsel aidiyetin sağlanması, kentlilik bilincinin oluşması ve kentlileşmenin gerçekleşmesi neticesinde, hem kent ve birey hem de kentteki bireylerin kendi aralarındaki ilişkiler güçlenecektir. Böylece, kentsel yaşam kalitesinin iyileştirilmesi sonucu ortaya çıkacaktır (Mutlu ve Batmaz, 2013: 37). Bu doğrultuda, kentte yaşayan bireyler arasında kurulacak olan dayanışma, yardımlaşma ve ortaklık duygularının gelişmesi ve hayata geçirilmesi kentsel yaşam kalitesinin iyileştirilmesinde önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır (Geray, 1998: 328).

Kentsel yaşam kalitesi kavramı, kentteki ekonomik, siyasal, toplumsal, kültürel, fiziksel, çevresel ve yönetsel boyutlar kapsamında sağlık, barınma, dinlenme, eğlenme, iletişim, dolaşım, eğitim, sanat, istihdam, demokrasi, katılım, tarihi, doğal ve kültürel zenginlikler gibi kent içerisindeki tüm imkan ve hizmetlerden kentteki her bireyin eşit, adil ve kaliteli bir şekilde yararlanmasını anlatmaktadır (Geray, 1998: 327). Kentsel yaşam kalitesinin iyileştirilmesinin temelinde, bu tanımdan da anlaşılmaktadır ki kentteki bireylerin hepsinin bu kapsamdaki ihtiyaçlarının karşılanması, kentsel hizmetlerden faydalanabilmesi ve ayrıca kent yönetimine katılmalarının sağlanması yatmaktadır (Geray, 1998: 328).

Kentsel yaşam kalitesinin iyileştirilebilmesi, yalnızca kentsel hizmetlerin sunulması ile sınırlı olmayan bir süreçtir. Aynı zamanda kent

kültürünün benimsenmesini de zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda, yaşadığı kent ile aidiyet ilişkisi kurabilen, kentli olmanın gerektirdiği bilinç düzeyine ulaşmış, hak ve sorumluluklarının farkında olan ve kentlileşme sürecini tamamlamış bireylerin varlığı, kentsel yaşam kalitesinin iyileştirilmesinde temel unsurlar arasında yer almaktadır.

2. Kentli Hakları

İnsanların hem bireysel hem de toplumun bir üyesi olarak sahip olduğu haklar çerçevesinde bazı güvenceleri bulunmaktadır. Bu güvenceler sayesinde insanlar, diğer bireylere, topluluklara ve devlete karşı koruma altına alınmaktadır. Bu güvencelerin sağlanması çerçevesinde, bireylerin hakları korunmakta, devletlerin egemenlik hakları sınırlanmakta, bireylerin yönetime katılımı gerçekleştirilmekte, bireylere ekonomik, toplumsal ve kültürel alanlarda devletten bir şey yapmasını isteme hakkı tanınmakta ve tüm bireylerin dayanışma içinde yaşaması sağlanmaya çalışılmaktadır (Ertan ve Ertan, 2005: 45). Bu doğrultuda, insan haklarının gelişim süreci üç dönem olarak ele alındığında, birinci kuşak haklar, kişi haklarını ve siyasal hakları; ikinci kuşak haklar, ekonomik, sosyal ve kültürel hakları; üçüncü kuşak haklar ise dayanışma haklarını yansıtmaktadır (Ökmen, 2005: 27).

İlk kuşak insan haklarında, devletin karışmayacağı bir alanı yaratma çabası içinde devlete karşı bireyi koruma ve devlet yönetimine bireyi katma çabası görülür. Kişisel haklar ile bireye devletin karışmayacağı bir alanın bırakılarak devletin egemenlik hakkı sınırlanmakta; siyasal haklar ile birey, siyasal iktidara ortak olma araçlarına sahip kılınmakta ve bu yolla siyasal erke bir kısıtlama getirilmektedir. İkinci kuşak insan hakları ile bireyin korunması amacıyla devletten ekonomik, toplumsal ve kültürel edimlerde bulunması beklenmektedir. Diğer bir deyişle, hakların gerçekleşmesi için devletin aracılığına gerek duyulmaktadır. Üçüncü kuşak insan haklarında ise dayanışma felsefesinin özü gereği devletin, her çeşit kurumun ve tüm bireylerin dayanışması ve işbirliği gereği ortaya çıkmakta ve bireyin haklarının yerini, halkların ve toplulukların hakları da alabilmektedir (Ertan, 1997: 36).

Dayanışma hakları kapsamında yer alan kentli hakları, bireylere haklar tanınması ve sorumluluklar yüklemesi nedeniyle genel anlamda, eşit ve adil bir düzen çerçevesinde sağlıklı, yaşanabilir, sürdürülebilir ve insan onuruna yaraşır kentlerde yaşanmasını mümkün kılmayı hedeflemektedir. Bu doğrultuda, tüm boyutları ve bileşenleriyle bir bütün halinde ele alınan kentlerde, bu hakların ve sorumlulukların benimsenmesi ve kent yönetimine katılım sağlanması neticesinde, sunulan kentsel hizmetler ve sürdürülen hayatlar büyük oranda olumlu yönde etkilenecektir (Karasu, 2008: 38; Mutlu

ve Batmaz, 2013: 143). Bu doğrultuda “diyebiliriz ki kentli hakları, kentin asıl sahibi olan kentlilerin kenti ele geçirmesidir” (Ertan, 2018: 332).

Kentli hakları, kentteki bireylerin ortak nitelikteki taleplerini, haklarını ve yükümlülüklerini kapsayan bir hak olarak görülmektedir. Bu hakların özelliği ise dayanışma hakları kapsamında yer alması nedeniyle hem alacaklının hem de borçlusunun kentteki tüm bireyler olmasıdır. Yani, insan onuruna yaraşır, sağlıklı ve yaşanabilir kentlere sahip olma hakkını elinde bulunduran bireyler, aynı zamanda bu hakların sürdürülebilir kılınması noktasında da bir takım sorumluluklara sahip olmaktadır (Karasu, 2008: 38). Bu durum ise eğitim, sağlık, kültür, spor, güvenlik ve çevre gibi pek çok alanı kentli haklarının kapsamına dahil etmektedir (Karasu, 2008: 39).

Kentteki imkanların ve hizmetlerin fazlalığı ve kent hayatının medeniyet ile olan bağlantısı kapsamında “kent havası, insanı özgür kılar” sözüne uygun kentlerin ve kent hayatının ortaya konulabilmesi için kentte yaşayan her bireyin eşit olarak kentin tüm değerlerinden yararlanabilmesi ve kent üzerinde söz sahibi olabilmesi gerekmektedir (Ertan ve Ertan, 2005: 46). Bu noktada, dayanışma hakları içerisinde değerlendirilen kentli hakları ayrıca, kent havasının bir bütün halinde kentteki bireyleri özgür kılacak bir duruma gelmesini de hedeflemektedir.

Bu nedenle kentli haklarının temel amacı, “kentlinin, doğal ve yapay çevreden oluşan kentle, öteki kentlilerle ve kent yönetimiyle oluşan ilişkileri çerçevesinde, kentte insan onuruna yaraşır bir biçimde yaşamasını sağlamaktır” (Keleş ve Mengi, 2017: 31). Genel olarak kentli hakları çerçevesinde, dinlenme, oturma, eğlenme, dolaşma, çalışma, barınma, güvenlik, sağlık, yönetime katılma ve kentsel hizmetlerden eşit bir şekilde faydalanılması, sağlıklı bir çevrede dayanışma içinde yaşanılması ve kentsel yaşam kalitesinin iyileştirilmesi benimsenmektedir (Ertan ve Ertan, 2005: 56). Kentlilerin, kentin doğal ve yapay fiziki çevresiyle olan ilişkisinin yanında ayrıca, kentte yaşayan diğer insanlarla olan ve hatta kendisiyle olan ilişkisi de bu haklar kapsamında yer almaktadır (Tekeli, 2015: 189). Buradan da anlaşılmaktadır ki, kentli haklarının temelinde insan onuruna yaraşır ve yaşam kalitesi iyileştirilmiş bir kent hayatının oluşturulması yer almaktadır. Bunun için de kentliyle, kentlilerle ve hatta kendisiyle barış, uyum ve dayanışma içinde yaşayan bireyler büyük önem taşımaktadır.

İnsan onuruna yaraşır, sağlıklı, yaşanabilir ve sürdürülebilir kentlerin oluşturulması ve kentsel yaşam kalitesinin iyileştirilmesi önceliğini taşıyan kentli haklarının, kent hayatına entegre edilebilmesi ve gerçek anlamda uygulanabilmesinde haklar ve sorumluluklarla donatılan kentli bireyler kilit

rol oynamaktadır. Ancak bu konuda, sadece kentli bireyleri tek sorumlu olarak görmek yanlış olacaktır. Çünkü kentli haklarının sağlanabilmesi için yerel yönetimlerin, sivil toplum kuruluşlarının ve özel sektörün de üzerine büyük sorumluluklar düşmektedir. Kentli haklarının hayata geçirilebilmesi ve uygulanabilmesinde yine de en büyük sorumluluk kentli bireylerin üzerine düşmektedir. Bireylerin, bu hakları ve sorumlulukları benimsemeleri ve hayata geçirebilmeleri noktasında kent kültürü, kentsel aidiyet, kentlilik bilinci ve kentleşme kavramları çerçevesinde hareket edilmesi neticesinde, meydana gelecek toplumsal dayanışmanın sağlanmasıyla özgür, eşit, adil ve demokratik bir kent ortamının oluşması kaçınılmaz olacaktır. Böylece, kentsel yaşam kalitesinin iyileştirilmesiyle birlikte, kentli hakları konusunda başarı ve netice elde edilebilecektir. Bu nedenle kentlilerin, kentin bugününün ve geleceğinin belirlenmesi ile kentin sorunlarının çözümü gibi pek çok konuda kent yönetimine aktif katılım göstermesi gerekmektedir. Genel olarak kentli haklarındaki asıl mesele, belirtilen haklara sahip çıkmaktan da öte kente tüm boyutları ve bileşenleriyle birlikte sahip çıkmaktır.

Kentli haklarının başarılı bir şekilde kent hayatına aktarılabilmesi için kentliler bu haklarının farkına varmalı, koruyucusu, uygulayıcısı ve geliştiricisi olma konusunda samimiyetlerini ortaya koymalıdır. Aksi takdirde, bu hakların kentlilere dayatma ile tanınması bir anlam ifade etmeyecektir. Çünkü kentlilere tanınan bu haklar aynı zamanda onların sorumluluklarını da ortaya koymaktadır. Kendilerine tanınan bu hakların koruyucusu ve uygulayıcısı olma sorumluluğu ise “kentli sorumlulukları” olarak nitelendirilmektedir (Parlak, 2018: 30).

Kentli hakları bağlamında yerel yönetimlerin özerk, katılımcı, çoğulcu, şeffaf ve demokratik bir yapıya sahip olması ve ayrıca kentsel mal ve hizmetlerin sunumunda etkinlik, verimlilik ve ekonomiklik sağlanması da büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle, kentli hakları kapsamında yerel yönetimlerin ve kentlilerin arasındaki karşılıklı etkileşim ve iletişimin etkin bir şekilde sağlanması gerekmektedir (Ökmen, 2005: 42; Mutlu, 2010: 124). Çünkü “yerel yönetimler bir “demokrasi okulu” olduğu ölçüde, “insan hakları okulu” işlevi de görebilirler” (Geray, 1998: 341).

Genel anlamda, kentli haklarıyla birlikte mekan, birey ve yönetim bir bütün ve etkileşim halinde olarak ele alınmıştır. Tüm boyutları ve bileşenleriyle birlikte yaşanabilir, sağlıklı ve sürdürülebilir kentlerin oluşturulması, kentlerdeki yaşam kalitesinin iyileştirilmesi ve kentlerin doğal, tarihi ve kültürel zenginliklerinin yanında kentteki bireylerle birlikte bir gelişmesinin sağlanması için bir takım hak ve sorumluluklar ortaya konulmuştur. Bu doğrultuda ise kentteki hayatta ortaklık, dayanışma ve

işbirliğini temele koyan bir bilincin yaygınlaştırılması esas alınmıştır. Kentteki tüm bireylerin kolektif bir bilinçle eşit, adil, özgür ve demokratik bir ortamda yaşaması gerekliliğinin önemi vurgulanmıştır.

Kentli hakları her ne kadar üçüncü kuşak insan hakları olan dayanışma hakları kapsamında ele alınsa da bu haklar, hem birinci kuşak hem de ikinci kuşak insan haklarıyla doğrudan bağlantılıdır (Keleş ve Mengi, 2017: 29). Birinci kuşak haklar kapsamında konut dokunulmazlığı, haberleşme özgürlüğü, yerleşme ve seyahat özgürlüğü, düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğü, mülkiyet hakkı, seçme ve seçilme hakkı, siyasal parti kurma ve siyasal partiye girme hakkı ve dilekçe hakkı gibi haklar kentli haklarının zaten temelinde bulunmaktadır. Bu haklar çerçevesinde, kenti benimseme, kentsel aidiyet, kentin bugünü ve geleceğinde söz sahibi olma ve kenti koruma anlayışları hayata geçirilebilmektedir. Çünkü kentli hakları, temel insan hak ve özgürlüklerinden uzak değildir (Keleş ve Mengi, 2017: 29-30). İkinci kuşak haklar kapsamındaki konut hakkı, toplumsal güvenlik hakkı, gençliğin korunması, ailenin korunması, eğitim ve öğrenim hakkı yine kentli haklarıyla yakından bağlantılı olarak ele alınması gereken haklardır (Keleş ve Mengi, 2017: 30). Karşılıklı yardımlaşma, işbirliği ve etkileşimin yani ortaklık duygusunun ve dayanışmanın esas alındığı üçüncü kuşak haklar içerisinde yer alan, çevre hakkı, kalkınma hakkı, su hakkı, barış hakkı ve bilgi edinme hakkı gibi haklar da zaten kentli haklarıyla doğrudan bağlantılıdır (Keleş ve Mengi, 2017: 30-31). Buradan da açıkça görülmektedir ki kentli hakları, oldukça kapsamlı olarak belirlenmiş ve yerelden küresele doğru etki eden haklardır. Bu haklar, yerel düzeyde uygulanabildiğinde ulusal ve böylece küresel düzeydeki insan onuruna yaraşır, sağlıklı, yaşanabilir ve sürdürülebilir bir çevrenin oluşturulması, yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, özgürlük, eşitlik ve adaletin tesis edilmesi kaçınılmaz olacaktır. Kentlerin dinamik yapıya sahip olması nedeniyle, bu haklara zaman geçtikçe yenileri eklenecek ve mevcut haklarda da değişiklikler meydana gelecektir.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 1948 yılında kabul edilen “İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi”nde de vurgulanan insan onuruna yaraşır bir hayat sürdürülmesi hedefinin küresel nitelikte geçerli olabilmesi için öncelikle yerelde hayata geçirilmesi ve bu düzeyde başarıya ulaşılması gerekmektedir. Bu noktada, dünya nüfusunun yarısından fazlasının kentlerde yaşadığı göz önünde bulundurulursa, kentlerin bunu sağlamadaki önemi göz ardı edilmemelidir. Bu nedenle de, kentli hakları bu küresel hedefin gerçekleşmesinde büyük önem taşımaktadır (Ertan, 2017: 237). Çünkü “insan hakları atomistik bireylerin oluşturduğu soyut bir toplumu temel almaktadır. Oysa kentli hakları kent içindeki insanı temel aldığı için daha somuttur” (Tekeli, 2015: 189). Yani, soyut olan insan

haklarına kentli haklarıyla birlikte somut nitelik kazandırılmış ve böylece kentli hakları insan hayatına entegre edilebilmiştir (Tekeli, 2015: 191).

Bu konuyla alakalı olarak, Henri Lefebvre tarafından ilk defa 1968 yılında kullanılan ve kitabıyla aynı adı taşıyan kent hakkı kavramı da önemlidir. Bu bağlamda Lefebvre, kentin asıl sahibi olan kentlilerin yetkileri ve haklarından bahsetmektedir. Genel olarak, kentsel hizmetlerden yararlanma, kentin kaynaklarından eşit bir şekilde faydalanma ve kentin yönetiminde söz sahibi olma hak ve sorumluluklarına değinmektedir (Güler, 2011: 51).

Lefebvre için kent hakkı “(...)bir çılgılık ve taleptir adeta” (Lefebvre, 2018: 132). Ona göre, kent hakkı “kendini üstün bir hak biçimi olarak ortaya serer: özgürlük hakkı, toplumsallık içinde bireyselleşme hakkı, habitat ve mesken hakkı. Yapıt hakkı, katılım ve sahiplenme hakkı da (mülkiyet hakkından belirgin biçimde farklıdır) kent hakkının içinde yer alırlar” (Lefebvre, 2018: 151). Bu nedenle kent hakkı, “basit bir ziyaret etme ya da geleneksel şehirlere geri dönme hakkı olarak düşünülemez. Sadece dönüşmüş, yenilenmiş kentsel yaşam hakkı olarak formüle edilebilir” (Lefebvre, 2018: 132).

David Harvey’e göre ise kent hakkı,

(...) şehrin barındırdığı kaynaklara bireysel veya kolektif erişim hakkından çok daha öte bir şeydir: Şehri gönlümüze göre değiştirme ve yeniden icat etme hakkıdır bu. Dahası, bireysel değil kolektif bir haktır, çünkü şehri yeniden icat etmek kaçınılmaz olarak kentleşme süreçleri üzerinde kolektif bir gücün uygulanmasına bağlıdır. Kendimizi ve şehirlerimizi şekillendirmek ve yeniden şekillendirmek, insan hakları içinde en değerli, fakat bir o kadar da ihmal edilmiş olanıdır (Harvey, 2013: 44).

Bu doğrultudaki kavramın temel amacı “sayısız kola ayrılan işbölümünden doğan parçalanmış toplumsal mekan ve konumların bu inanılmaz çeşitliliğinden bir birlik türetmeye” çalışmaktır (Harvey, 2013: 197). Bu hedefi sağlamaya yönelik olan kavram genel olarak, “(...) yoksulluğu ve toplumsal eşitsizliği ortadan kaldıracak, çevre üzerinde yaratılan tahribatı onaracak tümüyle farklı bir model üzerinden yeniden inşa etme hakkı olarak anlaşılmalıdır” (Harvey, 2013: 197-198).

Bu açıklamalar ve tanımlamalar neticesinde, kent hakkının geniş kapsamlı bir hak olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Çünkü kent hakkı, kentteki tüm boyutları, bileşenleri ve değerleri kapsamaktadır. Kent hakkı bu kapsamda ayrıca, insanlara tanınan tüm hakların ve özgürlüklerin bir bütün olarak vücut bulmuş halidir. Bu nedenle, kent hakkına sahip olmak demek,

insanlara tanınan bütün haklara sahip olmak demektir. Kentte yaşamının getirdiği tüm imkanlardan, değerlerden, fırsatlardan, kaynaklardan ve hizmetlerden eşit ve adil bir şekilde faydalanılabilmesini anlatmaktadır. Bunun için kent hakkı, özellikle bu kaynaklardan ve hizmetlerden mahrum bırakılmış olan kentteki yoksulların mücadelesi olarak görülmektedir (Marcuse, 2014: 61-62). Bu nedenle “kent hakkı, adaletin temel ilkeleri üzerine kurulmuş ahlaki bir taleptir” (Marcuse, 2014: 62).

Kent hakkı bağlamında, kentin asıl sahipleri olan kentlilerin yaşamı ve kentin kaderi ele alınmaktadır. Bu doğrultuda, kendilerinin ve kentin geleceği ve yönetimi konusunda kentliler asıl söz sahibi olarak görülmektedir. Bu bağlamda, kentte “kolektif” bir ortam oluşturulmaya çalışılmaktadır. Kentin imkanlarından ve kentsel hizmetlerden eşit bir şekilde faydalanılması ve sosyal adaletin sağlanması esas alınmaktadır. Kent içerisindeki ayrışmanın, eşitsizliğin ve adaletsizliğin ortak yaşam duygusunun yerleştirilmesi ile birlikte ortadan kaldırılması hedeflenmektedir (Sadri, 2005: 81). Böylece kent hakkı kavramı ile birlikte, kentte yaşayan herkesin o kent üzerinde hakkı olduğunun altının çizilmesinin yanında kentteki ekonomik, sosyal, kültürel, mekansal ve yönetsel eşitsizlik ve adaletsizliğin de ortadan kaldırılması gerektiği vurgulanmak istenmektedir.

Genel anlamda kent hakkı, kentteki birliği, bütünlüğü, dayanışmayı ve yaşam koşullarının iyileştirilmesini sağlamak için ortaya çıkmıştır (Marcuse, 2014: 68). Kent hakkının da temelinde eşitlik, adalet, dayanışma, yönetimde söz sahibi olma, kentsel yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, insan onuruna yaraşır bir hayatın idame ettirilmesi, sağlıklı ve yaşanabilir bir kentin oluşturulması yer almaktadır.

2.1. Avrupa Kentsel Şartı

Avrupa Konseyi tarafından 17-19 Mart 1992’de Strazburg’da yapılan toplantıda kabul edilen, kentli haklarının somut kaynağı olan ve “Kentsel Rönesans İçin Avrupa Kampanyası” kapsamından yola çıkılarak geliştirilen “Avrupa Kentsel Şartı - I” devletlerin değil, yerel yönetimlerin imzasına sunulmuş bir şarttır. Kentli hakları açısından temel alınan bu şart, 20 maddelik bir deklarasyon ve 13 maddelik ilkelerden oluşmaktadır. 2008 yılında ise Avrupa Konseyi tarafından “Avrupa Kentsel Şartı – I” üzerinde güncellemeler yapılarak “Avrupa Kentsel Şartı – II: Yeni Bir Kentlilik İçin Manifesto” kabul edilmiştir.

Avrupa Kentli Hakları Deklarasyonundaki kentli hakları şunlardır (<http://www.mo.org.tr/UIKDocs/kentselsart1.pdf>):

- 1.Güvenlik: Mümkün olduğunca suç, şiddet ve yasa dışı olaylardan arındırılmış emin ve güvenli bir kent,
- 2.Kirletilmemiş, Sağlıklı Bir Çevre: Hava, gürültü, su ve toprak kirliliği olmayan, doğası ve doğal kaynakları korunan bir çevre,
- 3.İstihdam: Yeterli istihdam olanaklarının yaratılarak, ekonomik kalkınmadan pay alabilme şansının ve kişisel ekonomik özgürlüklerin sağlanması,
- 4.Konut: Mahremiyet ve dokunulmazlığının garanti edildiği, sağlıklı, satın alınabilir, yeterli konut stokunun sağlanması,
- 5.Dolaşım: Toplu taşıma, özel arabalar, yayalar ve bisikletliler gibi tüm yol kullanıcıları arasında, birbirinin hareket kabiliyetini ve dolaşım özgürlüğünü kısıtlamayan uyumlu bir düzenin sağlanması,
- 6.Sağlık: Beden ve ruh sağlığının korunmasına yardımcı çevrenin ve koşulların sağlanması,
- 7.Spor ve Dinlenme: Yaş, yetenek ve gelir grubu ne olursa olsun, her birey için, spor ve boş vakitlerini değerlendirebileceği olanakların sağlanması,
- 8.Kültür: Çok çeşitli kültürel ve yaratıcı etkinlikler ve uğraşlara erişim ve katılımın sağlanması,
- 9.Kültürler Arası Kaynaşma: Geçmişten günümüze, farklı kültürel ve etnik yapıları barındıran toplulukların barış içinde yaşamalarının sağlanması,
- 10.Kaliteli Bir Mimari ve Fiziksel Çevre: Tarihi yapı mirasının duyarlı bir biçimde restorasyonu ve nitelikli çağdaş mimarinin uygulanmasıyla, uyumlu ve güzel fiziksel mekanların yaratılması,
- 11.İşlevlerin Uyumu: Yaşama, çalışma, seyahat işlevleri ve sosyal aktivitelerin olabildiğince birbiriyle ilintili olmasının sağlanması,
- 12.Katılım: Çoğulcu demokrasilerde; kurum ve kuruluşlar arasındaki dayanışmanın esas olduğu kent yönetimlerinde; gereksiz bürokrasiden arınma, yardımlaşma ve bilgilendirme ilkelerinin sağlanması,
- 13.Ekonomik Kalkınma: Kararlı ve aydın yapıdaki tüm yerel yönetimlerin, doğrudan veya dolaylı olarak ekonomik kalkınmaya katkı konusunda sorumluluk sahibi olması,

14.Sürdürülebilir Kalkınma: Yerel yönetimlerce ekonomik kalkınma ile çevrenin korunması ilkeleri arasında uzlaşmanın sağlanması,

15.Mal ve Hizmetler: Erişilebilir, kapsamlı, kaliteli mal ve hizmet sunumunun yerel yönetimler, özel sektör ya da her ikisinin ortaklığıyla sağlanması,

16.Doğal Zenginlikler ve Kaynaklar: Yerel doğal kaynak ve değerlerin; yerel yönetimlerce, akılcı, dikkatli, verimli ve adil bir biçimde, beldeye yaşayanların yararı gözetilerek, korunması ve idaresi,

17.Kişisel Bütünlük: Bireyin sosyal, kültürel, ahlaki ve ruhsal gelişimine, kişisel refahına yönelik kentsel koşulların oluşturulması,

18.Belediyeler Arası İşbirliği: Kişilerin yaşadıkları beldenin, beldeler arası ya da uluslararası ilişkilerine doğrudan katılma konusunda özgür olmaları ve özendirilmeleri,

19.Finansal Yapı ve Mekanizmalar: Bu deklarasyonda tanımlanan hakların sağlanması için gerekli mali kaynakları bulma konusunda yerel yönetimlerin yetkili kılınması,

20.Eşitlik: Yerel yönetimlerin; tüm bu hakları bütün bireylere cinsiyet, yaş, köken, inanç, sosyal, ekonomik ve politik ayırım gözetmeden, fiziksel veya zihinsel özürlerine bakılmadan; eşit olarak sunulmasını sağlamakta yükümlü olmasıdır.

3. Kalkınma Planlarının Kentli Hakları Bağlamında Değerlendirilmesi

Türkiye’de kalkınma planı uygulamaları, ilk kez 1963-1967 dönemini kapsayan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile birlikte hayata geçirilmiştir. Bu süreç, ülke tarihinde planlı kalkınma döneminin başlangıcı olarak kabul edilmiştir. Bu planlar, ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınma hedeflerinin belirlenmesinde yol haritası niteliğinde olmuştur.

Buna karşılık, kentli hakları kavramı dünya gündemine 1992 yılında girmiştir. Dolayısıyla, Türkiye’de uygulanan ilk kalkınma planlarında kentli haklarıyla doğrudan bir bağlantının kurulması mümkün değildir. Bu nedenle çalışmada, erken dönem kalkınma planları incelenirken kentli hakları ile ilgili doğrudan düzenlemeler bulunmadığından, planlarda yer alan hedefler ve politikalardan dolayı çıkarımlar yapılmaya çalışılmıştır.

3.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı çerçevesinde, ülkedeki tüm insanların yaşam standartlarının iyileştirilmesi ve sunulan hizmetler bağlamında ihtiyaçlarının karşılanması gerektiği öncelikli olarak ele alınmıştır (Devlet Planlama Teşkilatı [DPT], 1963: 2). Bu doğrultuda, vatandaşların istek ve beklentilerini karşılamaya yönelik olarak maddi durumlarının da iyileştirilmesi gerektiği üzerinde durulmuş ve bu kapsamda, adil bir gelir dağılımının sağlanmasına öncelik verilmiştir (DPT, 1963: 2). Belirlenen hedefler doğrultusunda gerçekleştirilmek istenen ekonomik, sosyal ve kültürel açılardan kalkınmanın sağlanmasıyla birlikte, insan onuruna yaraşır bir hayat sürdürülmesinin sağlanması için gerekli çabaların gösterileceğinin de üzerinde durulmuştur (DPT, 1963: 2). Ayrıca, kalkınmanın sağlanması noktasında, demokrasinin önemine vurgu yapılarak toplumdaki refah seviyesinin artırılması, sosyal adaletin gerçekleştirilmesi ve toplumsal açıdan uyum içinde bir gelişmenin sağlanmasına ve sorunların çözülmesine yönelik amaçlar ortaya konulmuştur (DPT, 1963: 3). Bu çerçevede, kalkınmanın sağlanması ile birlikte ortaya çıkacak olan fırsat ve imkanlardan mümkün olduğunca daha fazla vatandaşın faydalanabilmesinin sağlanması gerçekleştirilmek istenmiştir (DPT, 1963: 47).

Eğitim ve sağlık alanlarına yapılacak yatırımlarla, bu hizmetlerden toplumdaki her kesimin eşit ve adil bir şekilde faydalanabilmesi ve bu hizmetlerin, ülke genelinde dengeli bir şekilde sunulması gerekliliği üzerinde durulmuştur (DPT, 1963: 38). Toplumdaki tüm kesimleri kapsayacak şekilde istihdam oranının artırılması (DPT, 1963: 2), sağlıklı yapılar niteliğindeki toplumun büyük çoğunluğunun ihtiyacına yönelik halk tipi konutların yapılması (DPT, 1963: 429) ve gecekonduların sorunlarının çözüme kavuşturulması gerekliliği üzerinde de durulmuştur (DPT, 1963: 429). Yapılan eşitlik ve adalet vurgusu çerçevesinde, ekonomik ve sosyal açılardan dezavantajlı olanlar ile yaşlıların, engellilerin ve çocukların sorunlarının çözülmesi için gerekli çabaların gösterilmesi de planda belirtilen hedefler arasında yer almıştır (DPT, 1963: 423).

Bölgeler arasındaki gelişmişlik seviyesi bakımından meydana gelen dengesizliğin yaratmış olduğu eşitsizlik durumunun ortadan kaldırılması gerektiğinin altı çizilmiştir (DPT, 1963: 404). Kentlerdeki altyapı ve üstyapı sorunlarının yanında ekonomik, sosyal, kültürel, yönetsel, mekansal ve çevresel birçok sorunun çözüme kavuşturulması gerektiği belirtilmiştir. Kentlerdeki her bir bireyin ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik yatırımların artması, sunulması gereken hizmetlerin kalitesinin iyileştirilmesi ve yerel yönetimlerin idari ve mali açıdan güçlendirilmesi gerektiği gündeme getirilmiştir (DPT, 1963: 421; 484).

Görüldüğü gibi, bu plan kapsamında kentli hakları ile ilgili olarak doğrudan gelişmelerden bahsedilmemiş olsa da dolaylı olarak ülke genelinde toplumdaki tüm kesimlerin yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, onurlu bir yaşam sürdürülmesi, refah seviyesinin artırılması, eşitliğe vurgu yapılması, istihdamın sağlanması, konut ihtiyacının karşılanması, sağlık ve eğitim hizmetlerinden eşit ve yaygın bir şekilde faydalanılmasının sağlanmasının yanında kentlerdeki nüfusun ihtiyaçlarının karşılanması ve bölgesel gelişmişlik farklarının giderilmesi gibi belirlenen hedefler ve ortaya konulan çözüm önerileri kentli hakları ile bağlantılı olarak ele alınabilmektedir.

3.2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı genel olarak, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlardaki kalkınmanın gerçekleştirilmesi doğrultusunda refah seviyesinin yükseltilmesi, demokrasinin güçlendirilmesi ve insan onuruna yaraşır bir hayat için özgürlüğün, adaletin ve eşitliğin sağlanması temellerine oturtulmuş bir anlayışla hazırlanmıştır (DPT, 1967: 2; 627). Bu planın temel hedefi ise insanların yaşam standartlarının iyileştirilmesi ve insan onuruna yaraşır bir hayat sürdürülmesinin sağlanması olarak belirtilmiştir (DPT, 1967: 66).

Toplumu oluşturan her kesimin eğitim ve sağlık hizmetleri ile spor, kültür ve sanat etkinliklerinden eşit ve adil bir şekilde faydalanabilmesi için bu hizmetlere ve etkinliklere ülke genelinde yaygınlık kazandırılması ve erişilebilir niteliğe kavuşturulması gerekli olarak görülmüştür (DPT, 1967: 158; 190; 192; 215). İnsanların refah seviyelerinin yükseltilmesini hedefleri arasında bulunduran bu plan çerçevesinde, yaşlıların, düşük gelir grubuna mensup insanların, çocukların, gençlerin, kadınların, engellilerin ve ailelerin sosyal refahlarının artırılmasına yönelik hizmetlerin sunulması gerekli görülmüş ve toplumun boş zamanlarını değerlendirebileceği yönde hizmetlerin artırılması için çalışmalar yapılmasının altını çizmiştir (DPT, 1967: 229).

Kamusal hizmetlerden eşit ve adil bir şekilde faydalanılmasının önünde engel teşkil eden bölgeler arası gelişmişlik farkı, giderilmesi gereken önemli bir sorun olarak ele alınmıştır (DPT, 1967: 263). Hızlı ve düzensiz bir kentleşme sürecinin yaşanmasının beraberinde getirmiş olduğu konut ve istihdam sorunlarının çözüme kavuşturulması gerektiği belirtilmiştir. Bu kapsamda, kentlerdeki gecekondu sorununa, marjinal işlere ve kültürel çatışmalara dikkat çekilmiştir (DPT, 1967: 55-56). Bu nedenle, toplumun büyük bir kesiminin ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak halk tipi toplu konut üretimine (DPT, 1967: 273) ve istihdamın artırılmasına öncelik verilmesi gerektiği belirtilmiştir (DPT, 1967: 134). Kentleşme sürecinin

ekonomik, sosyal ve kültürel boyutlarıyla ele alınması gerektiği belirtilmiş ve bu doğrultuda, dengeli bir kentleşme sürecinin yaşanması için yatırımların yapılması gerektiği üzerinde durulmuştur (DPT, 1967: 263). Kentlerin, plan çerçevesinde gelişmesine büyük önem verildiği görülmüştür (DPT, 1967: 270). Kalkınma hedeflerine kent ölçeğinde ulaşılabilmesi için yerel yönetimlerin öz gelirlerinin artırılması gerektiği de bu kapsamda ele alınmıştır (DPT, 1967: 80).

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda genel olarak kentli hakları ile bağlantı kurulabilecek gelişmeler arasında, toplumun refah seviyesinin yükseltilmesi, insan onuruna yaraşır bir hayatın geliştirilmesi, demokrasi, eşitlik ve özgürlüğe vurgu yapılması, geniş bir kesimin konut ihtiyacının karşılanması, kentlerdeki istihdam oranının artırılması, eğitim, sağlık ve spor hizmetlerinin kalitesinin ve erişim oranının yükseltilmesi ve kültür faaliyetlerinin yaygınlaştırılarak toplumun büyük bir kesiminin erişiminin sağlanmasına yönelik hedefler gösterilebilir.

3.3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı kapsamında, insanların yaşam kalitelerinin iyileştirilmesi, sosyal adaletin sağlanması, insan onuruna yaraşır ve refah seviyesi yüksek bir hayat sürdürülebilmesi için kentleşme sürecindeki sorunların giderilmesi önemli olarak ele alınmış ve bu bağlamda, ekonomik ve sosyal boyutlardaki kalkınmada sağlık, konut, istihdam, eğitim ve yerleşme düzeni alanlarında sunulacak hizmetlerin önemine dikkat çekilmiştir (DPT, 1972: 641-642). Ekonomik kalkınma ve sosyal gelişmenin sağlanmasında çevre kalitesi önemli bir boyut olarak görülmüş ve bu kapsamda, çevre sorunlarının kalkınma politikaları ile denge içerisinde çözüme kavuşturulması hedeflenmiştir (DPT, 1972: 866).

Tüm vatandaşların kültür, boş zaman ve spor etkinliklerine eşit bir şekilde katılımının artırılması ve bu etkinliklerin ülke genelinde yaygınlaştırılması için teşvik çalışmalarının yapılması gerekli olarak görülmüştür (DPT, 1972: 786; 794).

Kentlere göç ile gelenlerin bir politika dahilinde yönlendirilmesi gerektiğinin belirtilmesinin yanında, kentlerin ekonomik, sosyal ve kültürel boyutlarının bir bütün halinde ele alınması gerekliliği üzerinde durulan bir başka konu olmuştur (DPT, 1972: 854). Kentlerin düzenli bir şekilde gelişmesinin sağlanması için büyükşehirlerde metropoliten planlamaların, diğer kentlerde ise imar planlarının yapılması gerekliliğinin önemi vurgulanmıştır (DPT, 1972: 855-856). Köyden kente göç ile gelenlerin, kent kültürüne ve kente özgü yaşama biçimine uyum sağlayabilmelerinin

yanında, onların istihdam ve barınma ihtiyaçlarının da çözüme kavuşturulması gerekli olarak görülmüştür (DPT, 1972: 855). Konut sorununun çözümü bu plan kapsamında, özellikle alt gelir grubuna mensup insanlara yönelik olarak onların “barınma ihtiyaçlarını” karşılamaya yönelik olarak belirlenmiştir (DPT, 1972: 841).

Yerel yönetimlerin güçlendirilmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur (DPT, 1972: 642). Yerel yönetimlerin, kendilerine verilen görevleri yerine getirebilmeleri ve yerel halkın ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için mali açıdan güçlendirilmesi gerekli görülmüştür (DPT, 1972: 940). Yerel yönetimler tarafından sunulacak hizmetlerin belli bir kalite ve standarda kavuşturulması önemle vurgulanmıştır (DPT, 1972: 947). Kentlerde, halkın yönetime katılımının sağlanması ve teşvik edilmesi noktasında, yerel yönetimlerle halk arasında bir işbirliğinin önemi üzerinde de durulmuştur (DPT, 1972: 947).

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı çerçevesinde kentli haklarıyla ilgili genel olarak, sağlık ve eğitim hizmetleri ile kültürel faaliyetlere ve spor etkinliklerine erişimin yaygınlaştırılması, toplumun konut ve istihdam ihtiyacının karşılanması, kentlerdeki çevre sorunlarının çözülmesi ve yerleşme düzeninin sağlanması yanında, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi gereklilikleri üzerinde durulmuştur. Bu planda, kentleşme sürecindeki sorunların çözümü, insanların yaşam kalitesinin iyileştirilmesi ve toplumun refah seviyesinin yükseltilmesi kapsamında ele alınmıştır. Kent kültürü ve kentlilik bilincine dikkat çekilmesi de bu planın kentli haklarının bir kısmını bünyesinde barındırdığını ortaya koymaktadır.

3.4. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı’nın temelinde, demokrasi, eşitlik, adalet ve özgürlük yer almıştır (DPT, 1978: 655). İnsanların özgürlüklerinin sağlanmasına büyük önem atfedilmiş ve bu kapsamda yönetime katılım göstermeleri, toplumda ortaklık duygusunun ve dayanışmanın oluşması hedeflenmiştir (DPT, 1978: 655-656). Ekonomik ve toplumsal gelişmenin neticesinde ortaya çıkan faydaların, topluma adil ve eşit bir şekilde sunulması anlayışı planın özünde yer almıştır (DPT, 1978: 284). Toplumdaki ekonomik ve sosyal açıdan dezavantajlı olanlara, yaşlılara, çocuklara ve engellilere yönelik olarak sunulan hizmetlerin büyük önem taşıdığının altı çizilmiştir (DPT, 1978: 669). Çünkü bu kalkınma anlayışında, insanların refah seviyelerini artırmak amaç edinilmiştir (DPT, 1978: 655).

Kültür etkinlikleri ve spor faaliyetleri ile eğitim ve sağlık hizmetlerine halkın tamamının erişim sağlayabilmesi ve bunlardan eşit ve

adil bir şekilde faydalanabilmesi için yatırımların artırılması gerekli olarak görülmüştür (DPT, 1978: 285; 287; 468; 666).

Ekonomik kalkınma ve toplumsal gelişme sürecinde, çevre sorunlarının çözüme kavuşturulması ve çevresel değerlerin korunarak iyileştirilmesi temel amaç olarak gösterilmiştir. Bu kapsamda, doğal kaynakların da dengeli bir şekilde kullanılarak korunması gerektiği vurgulanmıştır (DPT, 1978: 297).

Bölgeler arası gelişmişlik farkları neticesinde ortaya çıkan dengesizlik, planın temelinde yer alan eşitlik ve adalet anlayışıyla bağdaşmadığı için bölgesel dengesizliklerin plan dahilinde giderilmesinin altı çizilmiştir (DPT, 1978: 293). Ülke genelinde ekonomik kalkınma ve toplumsal gelişmeyi hedefleyen bu planda, kentler önemli bir lokomotif olarak ele alınmıştır. Bu kapsamda, kentlerde yaşanan sorunların çözülmesine ve planlı bir kentleşme sürecinin yaşanmasına önem verilmiştir. Böylece, kentsel yaşam kalitesinin iyileştirilmesinin sağlanabileceği belirtilmiştir (DPT, 1978: 294-295). Bu kalkınma sürecinde kentlerdeki doğal, tarihi ve kültürel zenginliklerin korunarak yaşatılmasına büyük önem atfedilmiştir (DPT, 1978: 295). Kentlerdeki istihdam sorununa dikkat çekilmesinin yanında, kentlerdeki altyapı sorunlarının da çözüme kavuşturulması gerekli görülmüştür (DPT, 1978: 277-278). Kentlerde yaşanan konut sorunun, alt gelir gruplarının ihtiyaçlarını öncelikli olarak karşılamaya yönelik çerçevede, sağlıklı toplu konutların üretimine ağırlık verilmesi gerektiğinin altı çizilmiştir (DPT, 1978: 476-477). Kentlerde, toplu ulaşım araçlarının kullanımının yaygınlaştırılması gerekli görülmüştür (DPT, 1978: 417).

Belediyeler konusunda, idari ve mali açıdan güçlendirilen, halkın katılımı ve denetimine açık bir yönetim anlayışına sahip olan, kaynakları elde etmede ve kullanmada etkin, verimli ve ekonomik bir yapıyı taşıyan bir nitelik kazandırılması üzerinde durulmuştur (DPT, 1978: 296). Yerel yönetimlerin bu bağlamda yetki, görev, sorumluluk ve gelirlerinin artırılması gerekli olarak görülmüştür (DPT, 1978: 671). Belediyelerin, yerel nitelikteki hizmetlerin sunulması noktasında kendi aralarında birlik kurmalarının da önemli ve gerekli olduğunun vurgulandığı açıkça görülmüştür (DPT, 1978: 297).

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda kentli haklarıyla bağlantılı olarak, kültürel ve sportif etkinlikler ile eğitim ve sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve bunlara erişimin kolaylaştırılması, kültürel farklılıkların bir zenginlik olarak kabul edilmesi, toplum içerisinde dayanışmanın tesis edilmesi, kent halkının ihtiyaçlarının çözüme

kavuşturulması ve belediye yönetiminde halkın katılım ve denetiminin önemszenmesi, çevre kalitesinin iyileştirilmesi, konut ve istihdam imkanlarından halkın tüm kesiminin eşit bir şekilde faydalanabilmesine yönelik koşulların sağlanması ele alınmıştır. Bu plandaki, kentsel hizmetlerin ve kentlilerin yaşam kalitesinin iyileştirilmeye çalışılması kentli hakları kapsamında gelişme gösterildiğinin en açık ifadesidir.

3.5. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı temelinde, toplumu oluşturan her bir bireyin, refah seviyesi ve istihdam olanakları yüksek, eşit, özgür, adil ve demokratik bir hayatta yaşamlarını devam ettirmesini sağlamak yer almıştır (DPT, 1984: 1). Bu çerçevede ise toplumsal dayanışmanın ve ortaklık duygusunun sağlanması temel öncelikler arasında gösterilmiştir (DPT, 1984: 2).

Toplumdaki ekonomik ve sosyal açıdan dezavantajlı olanlarla yaşlılar, engelliler, çocuklar ve ailelere yönelik olarak yapılacak sosyal hizmetlerin ve yardımların artırılması kalkınmanın getirdiklerinin toplumda eşit ve adil bir şekilde dağıtılmasına yönelik gerekli olarak görülmüştür (DPT, 1984: 155). Ülkedeki tüm nüfusun sağlık, eğitim ve konut ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik yatırımlar artırılarak, bu alanlarda eşitliğin ve erişilebilirliğin sağlanması esas alınmıştır (DPT, 1984: 125). Kültür etkinliklerinin ve spor tesislerinin, ülke genelinde yaygınlaştırılması için yatırımların artırılması önemli olarak görülmüştür (DPT, 1984: 147; 150).

Çevrenin korunması ve doğal kaynakların dengeli kullanılması noktasında, gelecek kuşakların da hesaba katıldığı bir yaklaşım doğrultusunda doğal, tarihi ve kültürel zenginliklerin iyileştirilerek korunması esas alınmıştır (DPT, 1984: 171).

Kalkınmanın ülke genelinde sağlanması ve kalkınmanın neticelerinin genel olarak hissedilmesi için bölgesel gelişmişlik farklarının yanında, bölge içerisindeki dengesizliklerin de giderilmesinde yatırımların yoğunlaştırılması önemle vurgulanmıştır (DPT, 1984: 163). Ekonomik ve sosyal kalkınmada kilit konumda bulunan kentlerdeki sunulan hizmetlerin kalitelerinin artırılması, konut ihtiyacının giderilmesi, altyapı ve üstyapı sorunlarının çözüme kavuşturulması, ekonomik ve sosyal açıdan kentlilerin refah seviyesinin artırılması ve planlar dahilinde bir gelişme sürecinin yaşanması gerekli görülmüştür (DPT, 1984: 165).

Yerel yönetimlerin, halkın ihtiyaçlarını karşılayabilecek yönde görevlerinin artırılmasının yanında (DPT, 1984: 168), bazı hizmetleri sunabilmek adına kendi aralarında birlikler kurabilmesinin önünün açılması gerekli görülmüştür (DPT, 1984: 168). Kentlerdeki hizmetlerin sunulmasında belediyelerin görev, yetki, sorumluluk ve kaynaklarının artırılmasının önemi üzerinde de durulmuştur (DPT, 1984: 169).

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı bağlamında kentli hakları ile ilgili olabilecek gelişmeler arasında, sağlık, eğitim, spor ve kültür hizmetlerinden halkın eşit ve erişilebilir şekilde faydalanmasının sağlanması, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi gerekliliği, istihdam olanaklarının sağlanması, kentte yaşayan bireylerin temel ihtiyaçlarının karşılanması, gelecek kuşakların da ihtiyaçları kapsamında çevre kalitesinin iyileştirilmesi ve doğal kaynakların dengeli bir şekilde kullanılmasının sağlanması belirtilebilir. Bu planda, kentsel gelişmenin sağlanması, kentlerdeki sorunlarla bir bütün halinde etkin mücadele edilmesi ve kentlilerin ihtiyaçlarının eşitlik ve adalet çerçevesinde karşılanarak, kaliteli bir yaşam seviyesine ulaşılması için mücadele edilmesi kentli hakları ile ilgili doğrudan gelişmelerin yaşandığını bizlere göstermektedir. Aynı şekilde, toplumda bir bütünleşme ve dayanışma ortamının oluşturulmaya çalışılması da kolektif bir bilinç yaratılması kapsamında ele alınmalıdır.

3.6. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı kapsamında hedeflenen ekonomik ve sosyal kalkınma anlayışının gerçekleştirilmesi esnasında ve neticesinde toplumun refah seviyesinin yükseltilmesi, gelir dağılımındaki adaletin sağlanması, istihdam oranının artırılması ve bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarının oluşturduğu eşitsizliğin giderilmesi temelde yer almıştır (DPT, 1989: 1). Ayrıca, bu kapsamdaki bir kalkınmanın gerçekleştirilmesi sırasında çevresel değerlerin korunması ve iyileştirilmesi noktasında hassas davranılması gerekliliği üzerinde durulmuş ve doğal kaynakların kullanımında dengenin sağlanması vurgulanmıştır (DPT, 1989: 312).

Sağlık hizmetleri ve eğitim imkanları ile spor etkinliklerine, boş zamanların değerlendirilmesine ve kültürel faaliyetlere tüm halkın eşit bir şekilde erişebilmesi ve yararlanabilmesi için bunlara yaygınlık kazandıracak yatırımların yapılması hedeflenmiştir (DPT, 1989: 289; 293; 296; 297; 343).

Kent hayatına yönelik olarak kent kültürünün ve yaşam tarzının benimsenmesinin yanında, kentlilerin yaşam kalitelerinin iyileştirilmesi de hedeflenmiştir (DPT, 1989: 315). Kentlerin bu hedeflerine ulaşabilmesinde imar planlarının ayrı bir öneme sahip olduğunun altı çizilmiştir (DPT, 1989:

315). Kentlerdeki konut sorununun giderilmesine yönelik olarak, gelir düzeyi düşük vatandaşların konut ihtiyaçlarını karşılayacak kapsamda yatırımların yapılması amaçlanmış ve gecekondulaşmanın önüne geçilmesi önemli olarak görülmüştür (DPT, 1989: 316). Kentlerdeki tarihi ve kültürel mirasın ve mimarinin korunmasında hassasiyet gösterilmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur (DPT, 1989: 324).

Yerel yönetimlerin gelirlerinin artırılması gerektiği bu planda da önemle vurgulanmıştır (DPT, 1989: 34). Hizmette halka yakınlık anlayışı çerçevesinde, yerel yönetimlerin görev, yetki ve sorumluluklarının artırılması amaçlanmıştır. Yerel yönetimlerin, halk tarafından denetlenmesi ve karar alma sürecinde halkın etkin katılım göstermesinin önünün açılması için çalışmalar yapılması gerektiği belirtilmiştir (DPT, 1989: 320). Bazı hizmetlerin sunulmasında ise yerel yönetim birliklerinin kurulması anlayışının önemine dikkat çekilmiştir (DPT, 1989: 321). Toplumdaki dezavantajlı kesimlerin, yaşlıların, kadınların, çocukların, gençlerin ve engellilerin özellikle yerel yönetimler tarafından sunulacak olan sosyal hizmet ve yardımlarla ekonomik ve sosyal kalkınmadan faydalanabilmelerinin sağlanması esas alınmıştır (DPT, 1989: 306).

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı çerçevesinde, sağlık ve eğitim hizmetlerinden herkesin eşit bir şekilde faydalanabilmesi, kültür ve spor faaliyetlerine halkın erişiminin sağlanması, istihdam olanaklarının artırılması, halkın konut ihtiyacının karşılanması, ekonomik kalkınma ile çevre korumanın bir arada ele alınarak gelecek nesillerin de sağlıklı ve yaşanabilir bir çevrede yaşamalarının sağlanması, kentlerin doğal, tarihi ve kültürel değerlerinin korunması, yerel yönetimlerin görev, yetki, sorumluluk ve gelirlerinin artırılmasının yanında halkla olan iletişimlerinin gelişmesinin sağlanması hususlarının üzerinde durulması kentli hakları ile bağlantılı olarak değerlendirilebilir. Kent kültürünün korunması, kentleşme sürecine katkı sağlanması, kentsel hizmetlerin eşit ve adil bir şekilde sunulması, kent yönetimine halkın katılım göstermesi ve kentlilerin yaşam kalitesinin iyileştirilmesi kentli hakları ile doğrudan ilgili olan düzenlemelerdir.

3.7. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı içerisindeki hedeflerin belirlenmesi ve kalkınmanın ülke genelinde gerçekleşmesi bağlamında, insan hakları, demokrasi, eşitlik, adalet ve özgürlüğün esas alınması gerektiğinin önemi vurgulanmıştır. Bu nedenle, toplumun yaşam standartlarının iyileştirilmesinin ve bireyin özgürlüğünün artırılmasının ön plana çıkarılmasının gerektiğinin altı çizilmiştir. Bu kapsamda, bireyi ve onun hayatını esas alan plan, eğitim, sağlık ve kültür hizmetlerinin sadece

yaygınlaştırılarak erişilebilirliğini sağlamayı esas almamış, aynı zamanda bu hizmetlerin kalitesinin yükseltilmesini ve herkesin bu hizmetlerden eşit ve adil bir şekilde faydalanabilmesini toplumun refah seviyesini yükseltmek için gerekli görmüştür. Ekonomik kalkınma ve sosyal gelişme sağlanırken, çevre sorunlarıyla mücadeleye yoğunluk verilmesi için çevresel değerlerin ve doğal kaynakların korunarak iyileştirilmesi de önemli bir hedef olarak belirtilmiştir (DPT, 1995: 19). Bunun yanında, tüm vatandaşların spor etkinlikleri ile ilgilenmesini ve boş zamanlarını değerlendirebilmelerini sağlamak için bu yönde yatırımlar yapılarak erişilebilirliği artırmak esas alınmıştır (DPT, 1995: 31; 31-32). Bu planın, genel anlamda ülkedeki demokrasi ortamının gelişmesinde bir rehber niteliği olacağı da vurgulanmıştır (DPT, 1995: 20). Yine bu plan kapsamında, ülkedeki gelir dağılımında adaleti sağlamak, yoksulluğu azaltmaya yönelik politikalar oluşturmak ve istihdam imkanları yaratmak gerekli görülmüş ve temel hedefler arasında yer almıştır (DPT, 1995: 53; 199). Bir diğer gerçekleştirilmek istenen hedef ise toplumdaki birliğin, bütünlüğün ve dayanışma duygusunun gelişmesini sağlamak olarak belirtilmiştir (DPT, 1995: 174).

Bölgeler arası gelişmişlik farkının yarattığı dengesizliğin giderilmesi de bu plan dönemi içerisinde gerçekleştirilmek istenen hedeflerden biri olmuştur (DPT, 1995: 174). Kentteki bireylerin yaşam kalitelerinin iyileştirilmesi için kentsel altyapı ve üstyapı hizmetlerinin kalitesine dikkat çekilmiş ve kentteki çevresel değerlerin korunması ve iyileştirilmesi önemli olarak görülmüştür (DPT, 1995: 175). Ayrıca, kentlerdeki konut ve gecekondu sorununun da çözüme kavuşturulmasının bu kapsamda ele alınması gerektiği belirtilmiştir (DPT, 1995: 180). Kentlerin yerel nitelikteki kültürü, kimliği ve değerleri ile tarihi ve doğal zenginlikleriyle bir bütün halinde korunarak kalkındırılması gerektiği anlayışı çerçevesinde, kentlerin yerel değerlerini ve tarihsellikleri ile doğal güzelliklerini yansıtan planların hazırlanarak bu kapsamda kentlerin gelişmesi gerekli görülmüştür. Aynı zamanda, kente göç ile gelenlere yönelik kentlileşme süreçlerini tamamlayabilmeleri için kent kültürünün ve kentlilik bilincinin benimsenmesi için çaba harcanması gerekliliği üzerinde durulmuştur (DPT, 1995: 180).

Yerinden yönetim ilkesinin esas alınması doğrultusunda, yerel yönetimlerin yetki, görev ve sorumluluklarının artırılması gerekli görülmüş ve ayrıca, yönetimde halkın katılımının önemine dikkat çekilmiştir. Demokrasinin gelişmesi, kalkınmanın yerel düzeyde sağlanması, hizmetlerdeki etkinlik, verimlilik, ekonomiklik ve kalitenin sağlanması noktasında yerel yönetimlerin güçlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır (DPT, 1995: 130-131). Yerel yönetimlerin mali açıdan güçlendirilmesi

(DPT, 1995: 131), bazı hizmetlerin sunulmasında aralarında birlik kurabilmesinin önünün açılması (DPT, 1995: 131) ve karar alma, uygulama ve denetleme süreçlerine halkın aktif katılım göstermesi gerektiği önemle vurgulanmıştır (DPT, 1995: 132).

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile birlikte özellikle insan hakları, yoksullukla mücadele, eşitlik, demokrasi, özgürlükler, birey temelli yaklaşım ve kentsel yaşam kalitesinin iyileştirilmesi temel öncelikler olarak belirlenmiştir. Bu doğrultudaki temel öncelikler ise kentli haklarıyla ilgili doğrudan gelişmelerin başladığının ve bundan sonraki planlarda da kentli hakları konusuna daha fazla ağırlık tanınacağını sinyallerini açıkça vermiştir. Bu plan kapsamındaki, sürdürülebilir kalkınma anlayışının benimsenmesi, istihdam ve konut sorunlarının çözülmeye çalışılması, eğitim, sağlık ve kültür hizmetlerinde eşitliğin sağlanması ve bu hizmetlerin yaygınlaştırılması, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi ve bu doğrultuda, yerel yönetimlerin idari ve mali özerkliklerinin önemli bir konu olarak görülmesi, halkın etkin katılımının özendirilmesi, doğal, tarihi ve kültürel değerlerin korunması ve ayrıca, kent kimliğine ve mimarisine önem verilmesi gerektiği konularını kentli hakları çerçevesinde değerlendirmek gerekmektedir.

3.8. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı bağlamında, toplumun yaşam kalitesinin iyileştirilmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur (DPT, 2000: 25). Ayrıca, demokrasinin geliştirilmesi ve insan haklarının korunmasına yönelik çalışmalara ağırlık verilmesi de bu kapsamda önemli olarak ele alınmıştır (DPT, 2000: 49). Bu doğrultuda ise gelir dağılımındaki adaletsizliğin giderilmesi, toplumdaki yoksulluğun ortadan kaldırılması ve bölgeler arasındaki gelişmişlik farkının yaratmış olduğu dengesizlik durumunun giderilmesi temel hedefler arasında yer almıştır (DPT, 2000: 25). İstihdam sorununun çözüme kavuşturulmasının yanında, toplumdaki tüm kesimlerin eğitim, sağlık ve konut ihtiyaçlarının da karşılanması gerekli görülmüştür (DPT, 2000: 76).

Toplumsal gelişmenin sağlanmasında yaygınlık kazanması, erişilebilir olması ve eşitlik esasına dayanması gereken sağlık hizmetleri ve eğitim imkanları ile spor ve boş zaman etkinliklerine yönelik yatırımların artırılması gerektiğinin altı çizilmiştir (DPT, 2000: 26; 89; 92; 97).

Sürdürülebilir kalkınma anlayışına uygun olarak, çevresel değerlerin korunması ve çevre sorunlarıyla mücadele edilmesine yönelik çabaların artırılması gerekli görülmüştür. Bu kapsamda doğal, tarihi ve kültürel

zenginliklerin geleceğe korunarak ulaştırılmasının yanında, doğal kaynakların dengeli kullanımına özen gösterilmesinin üzerinde de durulmuştur (DPT, 2000: 188).

Artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılamada kentsel hizmetlerin yetersiz kaldığı ve çevre sorunlarının arttığı belirtilmiş ve bunların çözüme kavuşturulması gerektiği kentleşme süreci içerisinde önemli olarak vurgulanmıştır (DPT, 2000: 76). Ayrıca, kent kültürünün korunmasına ve kentlilik bilincinin oluşturulmasına yönelik çalışmaların kentlerdeki sorunlara çözüm üretmede önemli rol oynayacağı düşünülmüştür (DPT, 2000: 170). Kentlerdeki yaşam kalitesinin yükseltilmesi için altyapı ve üstyapı yatırımlarının büyük önem arz ettiği belirtilmiştir (DPT, 2000: 175). Kentlerde, alt gelir gruplarının konut ihtiyacını karşılamaya yönelik yatırımların yapılması ve gecekondulaşmanın önüne geçilmesi bu plan kapsamında da öncelikli hedefler arasında yer almıştır (DPT, 2000: 172). Kentlerde toplu ulaşımın yaygınlaştırılması, kullanımının özendirilmesi ve kalitesinin artırılması gerekli görülmüştür. Engelli vatandaşların da bu hizmetten faydalanması için gerekli düzenlemelerin yapılmasının yanında, yayalara ve bisiklet kullananlara yönelik olarak da hizmetlerin iyileştirilmesi üzerinde durulmuştur (DPT, 2000: 177). Kentlerde, güvenli bir ortamın tesis edilmesi de bu plan kapsamında ele alınmıştır (DPT, 2000: 196).

Yerel yönetimlerin yetki, görev ve sorumluluklarının artırılması gerektiği konusu yerinden yönetim ilkesi kapsamında ele alınmıştır (DPT, 2000: 193). Yerel yönetimlerin, yerel nitelikteki ihtiyaçları karşılamaya yönelik olan hizmetlerinde etkinlik, verimlilik ve kalitenin sağlanması için gelir kaynaklarının iyileştirilmesi gerektiği belirtilmiştir (DPT, 2000: 198). Yerel yönetimlerin, karar alma ve uygulama süreçlerine halkın etkin katılımının sağlanmasının yanında ayrıca, halkı yönetim ile ilgili konularda bilgilendirmek için düzenlemeler yapılması ve halkın denetim süreçlerine katılım göstermesinin önemi üzerinde de durulmuştur (DPT, 2000: 200). Ekonomik ve sosyal açıdan dezavantajlı olanlar ile yaşlılar, kadınlar, çocuklar, gençler ve engellilere yönelik hizmetlerin ve yatırımların yerel yönetimler tarafından sunulması konusunda çalışmalar yapılması vurgulanmıştır (DPT, 2000: 200).

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı kentli hakları çerçevesinde değerlendirildiğinde, sağlık, istihdam, konut, dolaşım, spor ve katılım gibi hakların yanında ayrıca, toplumdaki eşitliğin sağlanmaya çalışılması, kent kültürünün korunması ve kentlilik bilincinin oluşturulması, çevresel değerlerin korunmasına büyük önem verilmesi ve yerel yönetimlerin güçlendirilmesi gerektiği konuları üzerinde durulduğu görülmektedir. Demokrasinin güçlendirilmesi, insan haklarına verilen önem, kentteki

bireylerin ihtiyaçlarının karşılanmasında yaygınlık ve kalitenin sağlanması, kentsel yaşam kalitesi, kent kültürü, kentlilik bilinci ve yoksullukla mücadele edilmesi konularına önem verilmesini içeren bu plan, kentli haklarının gelişmesi doğrultusunda önemli bir kilometre taşı olarak görülmelidir.

3.9. Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)

Dokuzuncu Kalkınma Planı kapsamında, öncelikli olarak toplumun yaşam kalitesinin iyileştirilmesi esas alınmıştır (DPT, 2006: 1). Yaşam kalitesinin ve refah seviyesinin artırılması kapsamında, demokrasi ve insan haklarının geliştirilmesi ve bu konuda Avrupa Birliği standartlarına erişilmesi hedef olarak belirlenmiştir (DPT, 2006: 11). Bu doğrultuda, toplumdaki dayanışma ve ortaklık duygusunun geliştirilmesi önemli olarak görülmüştür (DPT, 2006: 3). Ayrıca, ülke genelinde toplumu oluşturan her bireyin eğitim ve sağlık hizmetleri ile kültürel faaliyetlere eşit bir şekilde erişebilmesinin sağlanması ve yoksullukla yoğun bir şekilde mücadele edilmesi esas alınmıştır (DPT, 2006: 85; 90). Bu çerçevede, istihdam imkanlarının artırılması da gerekli görülmüştür (DPT, 2006: 83). Toplumda ekonomik ve sosyal açılardan dezavantajlı bulunan ve dışlananların toplumla bütünleşebilmesi ve artan refahtan pay alabilmesi için çaba sarf edilmesi gerekli görülmüştür (DPT, 2006: 88). Kadınlara, çocuklara, yaşlılara ve engellilere yönelik olarak yaşam kalitelerini yükseltecek anlamda imkanların sunulması üzerinde önemle durulmuştur (DPT, 2006: 89). Toplum içerisinde, farklı kültürlerin ve değerlerin varlığını koruması bir zenginlik olarak değerlendirilmiş ve bu kapsamda, farklılıkları koruyacak yönde çalışmaların ortaya konulması esas alınmıştır (DPT, 2006: 90).

Sürdürülebilir kalkınma anlayışı ekseninde ekonomik kalkınma, toplumsal gelişme ve çevre korumanın bir arada ele alınması gerektiği belirtilmiş ve bu konuda özellikle gelecek kuşakların ihtiyacı olacak doğal kaynakların dengeli kullanılması gerektiğine dikkat çekilmiştir (DPT, 2006: 73).

Bölgeler arası ve içinin yanında kentler arası ve kentlerin içi arasındaki gelişmişlik farklarının yarattığı dengesizlik durumunun oluşturmuş olduğu eşitsizlik ortamı ile mücadele edilmesi gerekli görülmüştür (DPT, 2006: 91). Hızlı ve düzensiz bir kentleşme süreciyle birlikte, kentlerde kültürel açıdan yaşanan sorunların çözüme kavuşturulması gerekliliği toplumdaki dayanışma duygusu, ortaklık bilinci ve aidiyet hissi için gerekli görülmüştür (DPT, 2006: 90-91). Kentlerde ulaşımın sağlanması noktasında, her bir kentlinin ihtiyaçlarının esas alınmasının yanında, yaya ve

bisiklet yollarının artırılması ve toplu ulaşım araçlarının kullanımının özendirilmesi gerektiği belirtilmiştir (DPT, 2006: 73).

Yerel yönetimlerin ve sivil toplum kuruluşlarının, toplumdaki eşitlik ve adaleti tesis edebilmek adına sosyal hizmet ve yardımlara ağırlık vermesi gereklilik olarak belirtilmiştir (DPT, 2006: 90). Yerel yönetimlerin, yerel kalkınmada kilit rol oynadığının altı çizilmiş ve bu süreçte katılımcılığın esas alınmasının önemi vurgulanmıştır (DPT, 2006: 93). Bu doğrultuda, yerel yönetimlerin idari ve mali açıdan güçlendirilmesi gerektiği de belirtilmiştir (DPT, 2006: 95). Yerel yönetimlerin sunacağı hizmetlerde bilgi ve iletişim teknolojilerinden faydalanmalarının önemi üzerinde durulmuş ve halkın yönetime etkin katılımının sağlanması için gerekli çalışmaların yapılmasının altı çizilmiştir (DPT, 2006: 97).

Dokuzunca Kalkınma Planı ile kentli hakları arasındaki bağlantıda sağlık, dolaşım, istihdam, kültür, kültürler arası kaynaşma ve eşitlik haklarının yanında ayrıca, sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesi ve insanların yaşam kalitelerinin iyileştirilmesi ön plana çıkmaktadır. Kentli hakları kapsamında değerlendirilebilecek gelişmelerin ve hedeflerin arasında ayrıca, insan haklarının geliştirilmesi, yoksullukla mücadele edilmesi, toplumsal dayanışmanın sağlanması ve halkın yönetime etkin katılımının özendirilmesi gösterilebilir. Bu göstergeler ise kentli haklarının bu plan kapsamında açıkça yer aldığını gözler önüne sermektedir.

3.10. Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018)

Onuncu Kalkınma Planı çerçevesinde, toplumun refah seviyesinin yükseltilmesinin ve yaşam standartlarının iyileştirilmesinin yanında demokrasinin, eşitliğin, özgürlüğün ve adaletin sağlanması hedefleri ortaya konulmuştur (Kalkınma Bakanlığı, 2013: 2). Bu plan kapsamında ayrıca, yaşanabilir mekanların oluşturulması temel hedef olarak belirlenmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2013: 126). Ekonomik kalkınma ve sosyal gelişme ile birlikte çevrenin korunmasını esas alan sürdürülebilir kalkınma anlayışı benimsenmiş ve insanı temele alan katılımcı bir yaklaşım planın temeline yerleştirilmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2013: 1). Kamu hizmetlerine toplumun her bir kesiminin eşit bir şekilde erişiminin sağlanması esas alınmıştır. Yoksullukla yoğun mücadele edilmesi kalkınma için gerekli görülmüştür (Kalkınma Bakanlığı, 2013: 28). Toplumdaki yoksullar ile ekonomik ve sosyal açılardan dezavantajlı olan kesimlerin imkanlarının ve yaşam kalitelerinin artırılması ve ülke genelindeki istihdamın da bu kapsamda yükseltilmesi hedeflenmiştir. Kalkınmadan toplumun bir bütün halinde faydalanabilmesi için toplumsal dayanışma ve ortaklık duygusunun önemi vurgulanmıştır. Bu nedenle, toplum içerisinde farklı kültürlerin bir

arada yaşayabilmesi önemli olarak görülmüştür (Kalkınma Bakanlığı, 2013: 29-30; 43). Böylece, toplumdaki tüm farklı kesimlerin özgürlüklerinin korunması gerekliliği belirtilmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2013: 39). Eğitim imkanlarına ve sağlık hizmetlerine erişme ve spor etkinliklerine katılım gösterme noktasında, tüm vatandaşların eşit bir konumda olmasını sağlamak adına bu hizmet ve etkinliklere ülke genelinde yaygınlık kazandırmak amaç edinilmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2013: 31; 34; 48).

Kentsel yaşam kalitesinin iyileştirilmesi ve bölgesel gelişmişlik farklarının yarattığı eşitsizliğin giderilmesi gerekliliği de bu plan kapsamında ele alınmıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2013: 2). Kentsel mekanın, bireylerin yaşam kalitelerini yükseltecek şekilde çevresel değerleriyle bir bütün olarak ele alınması gerektiği üzerinde durulmuştur. Kentsel hizmetlere eşit ve adil bir şekilde erişimin yaygınlaştırılması bu kapsamda önemli olarak görülmüştür (Kalkınma Bakanlığı, 2013: 28). Kentlerde yaşlılar, çocuklar ve engelliler başta olmak üzere toplumun tüm farklı kesimlerinin ihtiyaçlarının karşılanması ve hizmetlerden eşit bir şekilde faydalanabilmesi için çalışmaların yapılması öncelikli olarak görülmüştür (Kalkınma Bakanlığı, 2013: 127). Kentlerdeki fiziki yapıların ve mekansal planların kentlerin kimliği ve kültürü ile uygunluk göstermesi gerektiği belirtilmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2013: 45). Bu kapsamda kaliteli, sağlıklı, güvenli ve ekonomik nitelikteki konutların üretimi ile toplumun barınma ihtiyacını karşılamak temel öncelikler arasında gösterilmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2013: 117). Kentin yaşam ve mekan kalitesi düşük, afet riski altında olan, altyapı sorunları yaşayan, köhneleşmiş ve sosyo-ekonomik yönden dışlanmışlığın mekanı haline gelmiş yerlerinde ekonomik, sosyal, kültürel, çevresel ve mimari yönleriyle bir bütün olarak kent kimliğine uygun çerçevede yenileme faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi gerektiği belirtilmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2013: 128). Trafik, güvenlik, altyapı, üstyapı, ekonomi, kültür ve çevre boyutlarının kentlerde bir arada ele alınmasını ve bu alanlarda yaşanan sorunların çözüme kavuşturulması neticesinde yaşanabilir kentler oluşturulması konusuna büyük önem verilmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2013: 117). Kentlerde yaya ve bisiklet gibi ulaşım türlerinin kullanılmasına yönelik hizmetler ve yatırımların artırılmasının yanında, toplu ulaşım araçlarının kullanılmasının da teşvik edilmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur (Kalkınma Bakanlığı, 2013: 131). Sürdürülebilir kalkınma anlayışı çerçevesinde kentlerin gelişme göstermesi ve bu noktada, kentteki çevresel değerlerin korunarak iyileştirilmesi ve doğal kaynakların dengeli kullanılmasının öneminin altı çizilmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2013: 118).

Yerel yönetimlerin idari ve mali açıdan güçlendirilmesi gerekli görülmüştür. Ayrıca, yerel yönetimlerin yönetim anlayışı doğrultusunda

gelişme göstermesi için çalışmaların artırılmasının ve halkın yönetime etkin katılımının sağlanmasının üzerinde durulmuştur (Kalkınma Bakanlığı, 2013: 76). Yerel yönetimlerin, sundukları hizmetlerle vatandaşların memnuniyetini sağlaması gerektiği belirtilmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2013: 133). Kentsel hizmetlerin sunulmasında bilgi ve iletişim teknolojilerinden faydalanılması gerekli görülmüştür (Kalkınma Bakanlığı, 2013: 97).

Onuncu Kalkınma Planı ele alındığında, kentli hakları kapsamında sayılan hakları göz önünde bulundurduğu ve bu bağlamda bir kalkınma anlayışı benimsediği açıkça görülebilmektedir. Kentsel gelişmenin, kentteki sunulan hizmetlerin, kentsel yaşam kalitesinin, eşitliğin, katılımın, yoksullukla mücadelenin, toplumsal dayanışmanın, kent kültürünün ve kent kimliğinin ekonomik, sosyal, kültürel, yönetsel ve çevresel boyutlarıyla bir bütün halinde yaşanabilir mekanlar oluşturma kapsamında ele alındığı görülmektedir.

3.11. On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)

On Birinci Kalkınma Planı’nda toplumun refah seviyesinin yükseltilmesi, demokrasinin güçlendirilmesi, iyi yönetim, yaşanabilir nitelikteki kentler, sürdürülebilir kalkınma ekseninde çevrenin korunması ve doğal kaynakların hakkaniyetli kullanılması amaçları benimsenmiştir (Strateji ve Bütçe Başkanlığı [SBB], 2019: 2). Ayrıca, insan hakları konusunda bireylerin haklarının farkına varması için yeterli çalışmaların yapılması da bu plan kapsamında hedeflenmiştir (SBB, 2019: 173). Toplumun her bir kesimin artan refahtan pay alabilmesi için toplumdaki dezavantajlı kesimlerin korunması, yoksulluğun azaltılması, gelir dağılımında adaletin sağlanması ve fırsat eşitliği yaratılması konularına büyük önem verilmiştir (SBB, 2019: 125; 147).

Özellikle alt gelir grubundaki insanlar başta olmak üzere toplumun her kesiminin yeterli, sağlıklı, yaşanabilir, güvenli ve ekonomik açılardan uygun konutlarda yaşamaları gerekli olarak görülmüş ve bu alanda yatırımların devam edeceği belirtilmiştir (SBB, 2019: 161). Toplumdaki tüm kesimlerin, sağlık hizmetlerine ve eğitim imkanlarına eşit bir şekilde erişiminin sağlanması için bu konuda ülke genelinde yaygınlık kazandırıcı yatırımların yapılması önemli olarak görülmüştür (SBB, 2019: 125; 126). Ayrıca, kültür ve sanat etkinlikleri ile spor faaliyetlerine halkın eşit bir şekilde erişebilmesi için yaygınlaştırıcı yatırımlara ağırlık verilmesinin üzerinde de durulmuştur. Bunların yanında, toplum içerisindeki kültürel çeşitlilik bir zenginlik olarak vurgulanmıştır (SBB, 2019: 149; 152).

Yaşanabilir kentlerin oluşturulması ve çevresel değerlerin korunarak iyileştirilmesi kapsamında kentsel yaşam kalitesinin iyileştirilmesinin ve ayrıca, bölgesel gelişmişlik farklarının oluşturduğu dengesizlik ve eşitsizlik ortamının giderilmesine yönelik ortaya konulması gereken çabaların öneminden bahsedilmiştir (SBB, 2019: 2). Kentlerde yaşayan toplumun farklı kesimlerine yönelik olarak, herkesin kalkınmanın getirdiklerinden eşit ve adil bir şekilde faydalanabilmesinin önemi vurgulanmıştır (SBB, 2019: 9). Kentlerde dayanışma duygusu, ortaklık bilinci, kente karşı sorumluluk, aidiyet ve kentlilik bilincinin geliştirilmesinin yanında, kent kültürünün ve kimliğinin korunması kentlerin gelişme sürecinde önemli olarak ele alınmıştır (SBB, 2019: 160). Ayrıca, kentlerdeki yoksulluğun giderilmesi ve istihdam olanaklarının artırılması önemli olarak görülmüştür. Böylece, kentlerde ekonomik, sosyal ve mekansal açılardan oluşan ayrışmanın ortadan kalkabileceği düşünülmüştür. Sürdürülebilir kalkınma anlayışıyla uyumlu bir kentleşme sürecinin kentin tüm bileşenlerini ve değerlerini içeren bir planlama ile gerçekleştirilmesi de bu plan kapsamında ele alınmıştır (SBB, 2019: 10). Kentlerde sunulan hizmetlerden ve doğal kaynaklardan herkesin faydalanabilmesinde eşitlik, adalet ve erişilebilirliğin esas alınması gerektiği belirtilmiştir (SBB, 2019: 157). Bu doğrultuda, kentlerin ekonomik, sosyal ve kültürel açılardan gelişme göstermesinin yanında, mekansal açıdan kaliteli bir gelişim ortaya koyması da gerekli olarak görülmüştür. Sunulan hizmetlerin kalitesinin ve erişilebilirliğinin artırılması bu planın temelinde yer alan kentsel yaşam kalitesinin artırılması için temel gereklilik olarak ortaya konulmuştur (SBB, 2019: 160). Kentlerdeki doğal, tarihi ve kültürel zenginliklerin korunması ve bu kapsamdaki değerlerin ön plana çıkarılmasına önem verilmiştir (SBB, 2019: 159). Kentlerde toplu ulaşım araçlarının kullanılmasının teşvik edilmesi ile yayaların ve bisiklet kullananların kent içerisindeki ulaşımını sağlayabilmelerine yönelik planların ve düzenlemelerin yapılması önemli olarak ele alınmıştır (SBB, 2019: 165). Kentlerdeki hizmetlerin sunulmasında ve vatandaşlarla olan ilişkilerde bilgi ve iletişim teknolojilerinin sunduğu imkanlardan faydalanılması gerekliliğinin altı çizilmiştir (SBB, 2019: 160).

Yerel yönetimlerin karar alma, uygulama ve denetleme aşamalarına halkın etkin katılımının önünün açılmasına dikkat çekilmiştir (SBB, 2019: 10). Yerel yönetimlerin şeffaf ve hesap verebilir bir nitelik kazanması gerektiği de bu kapsamda ele alınmıştır (SBB, 2019: 174). Kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının birlikte hareket etmesi gerekliliği üzerinde durulmuş ve bu doğrultuda, sivil toplumun güçlendirilmesi anlayışı savunulmuştur (SBB, 2019: 174). Diğer yandan, kent konseylerinin etkinliğinin artırılması gerektiği önemle vurgulanmıştır (SBB, 2019: 178). Yerel yönetimler tarafından kentlerdeki dezavantajlı kesimlere yönelik olarak sunulan

hizmetlerin artırılması önemli olarak görülmüştür. Aynı zamanda, kentlerdeki yeşil alanların artırılması ve çevrenin korunması konusunda yerel yönetimlerin yoğun çaba göstermesi gerektiği üzerinde durulmuştur (SBB, 2019: 159). Yerel yönetimlerin sundukları hizmetler kapsamında kentlerdeki yaşam kalitesini ve refah seviyesini yükseltmenin yanında, kentin esenliğinin ve güvenliğinin sağlanmasının da hesaba katılması gerektiği belirtilmiştir (SBB, 2019: 181). Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerden faydalanarak yerel yönetimlerin e-Devlet üzerinden sunacağı hizmetlerin artırılması gerektiği de bu plan çerçevesinde belirtilmiştir (SBB, 2019: 182). Tüm bunlar doğrultusunda, yerel yönetimlerin mali açıdan güçlendirilmesi ise temel bir gereklilik olarak vurgulanmıştır (SBB, 2019: 49).

On Birinci Kalkınma Planı’nda belirtilenler çerçevesinde görülmektedir ki kentli hakları kapsamında yer alan tüm haklardan bu planda detaylı bir şekilde bahsedilmiştir. Bu plan, kentli haklarının temel felsefesini yansıtan bir yaklaşımı bünyesinde barındırmaktadır. Kentsel gelişmeye ve kentlilere önem veren bir anlayışla hazırlanan bu plan, kentli haklarının kapsamına giren tüm konulardan ve haklardan bahsetmektedir. Kentteki bireylerin yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, kentte kolektif bilincin oluşturulması, halkın yönetime etkin katılımı, kentlilerin ihtiyaçlarının ve isteklerinin karşılanması, kent kültürü ve kimliğinin korunması, kentlilik bilincine önem verilmesi, kentte sahip olunan haklara ve yüklenilen sorumluluklara vurgu yapılması, kentsel aidiyetin oluşturulması, yoksulluğun giderilmeye çalışılması, kent içerisindeki ekonomik, sosyal, kültürel ve mekansal açılardan oluşan eşitsizliklerle mücadele edilmesi, eşitliğin, adaletin, demokrasinin ve özgürlüğün kent hayatının temeline yerleştirilmesi bu kapsamda değerlendirilmelidir. Böylece, kentsel yaşam kalitesinin iyileştirilmesinin ve insan onuruna yaraşır, sağlıklı, yaşanabilir ve sürdürülebilir nitelikteki kentlerin meydana getirilmesinin hedeflendiği açıkça görülebilmektedir. Bu nedenle, kent ve kentteki bireylerin birlikte ele alınması gerektiğinin farkında olarak hazırlanmış bir plandır.

3.12. On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028)

On İkinci Kalkınma Planı’nda, toplumun tüm kesimlerini kapsayıcı şekilde ekonomik kalkınmayı, toplumsal gelişmeyi ve çevresel iyileşmeyi sağlayacak sürdürülebilir kalkınma anlayışı benimsenmiştir. Plan, iklim değişikliği ile afet kaynaklı risklere karşı dirençliliği esas alan, refah seviyesini toplum genelinde yükseltmeyi planlayan, demokratik değerlerin gözetildiği, hukukun üstünlüğünün benimsendiği, temel hak ve hürriyetlerin güçlendirilmesinin amaçlandığı bir temelde hazırlanmıştır (SBB, 2023: 51). Ayrıca, oluşan refahın toplumun tüm kesimlerine adil bir şekilde

paylaştırılması çerçevesinde yoksulluğun azaltılması, gelir dağılımında adaletin sağlanması ve fırsat eşitliğinin gerçekleştirilmesi de amaçlanmıştır (SBB, 2023: 151).

Yaygın ve kaliteli eğitim ile sağlık hizmetlerine eşit bir şekilde tüm vatandaşların erişiminin sağlanması konusunda yatırımların yapılması gerekliliğinin önemi üzerinde durulmuştur (SBB, 2023: 52). Kültür ve sanat etkinliklerine vatandaşların erişiminin kolaylaştırılması için yaygınlık kazandırılması hedefler arasında yer almıştır (SBB, 2023: 186). Toplumdaki dezavantajlı kesimlerin de kamusal hizmetlerden faydalanmasını kolaylaştıracak çalışmaların yapılmasına önem verilmiştir (SBB, 2023: 184).

Barınma hakkı bağlamında önceliğin dar gelirli vatandaşlara verilmesi ile herkesin sağlıklı, yaşanabilir, insan onuruna yaraşır, güvenli ve afetlere dirençli konutlarda yaşaması temel amaçlar arasında yer almıştır (SBB, 2023: 209).

Kentsel yaşam kalitesinin iyileştirilmesinin esas alındığından ve coğrafi, kültürel ile doğal değerlere uygun bir kentsel gelişmenin benimsendiğinden bahsedilmiştir. Ayrıca, kentteki bireylerin istek, ihtiyaç ve beklentilerini karşılayabilecek hizmetlerin sunulması gerekliliği üzerinde durulmuştur (SBB, 2023: 200). Bu çerçevede, iklim değişikliği ve afetlere karşı dirençli kentsel yerleşimlerin oluşturulması temel amaçlar arasında yer almıştır (SBB, 2023: 206). Kentlerin kendilerine özgü mimarisini, yerel kimliğini ve kültürünü esas alan kentsel tasarımların yapılacağı belirtilmiştir (SBB, 2023: 207). Kentlerde, toplu ulaşım araçlarının kullanımının yaygınlaştırılmasının yanında ayrıca, yayaların ve bisikletlilerin kent içi ulaşımında planlamaya dahil edilmesi ve bu kapsamda düzenlemelerin gerçekleştirilmesi önemli olarak görülmüştür (SBB, 2023: 215).

Yerel yönetimler tarafından sunulan hizmetlerin kalitesi ile kentlerde yaşayan vatandaşların memnuniyet seviyelerinin artırılması gerekliliği üzerinde durulmuştur. Kentsel hizmetlerin sunumunda etkinlik, verimlilik ve ekonomiklik ilkelerinin benimsemesi gerektiği belirtilmiştir. Kentsel çevrenin korunması ve iyileştirilmesi anlayışı benimsenmiştir. Yerel yönetimlerin, katılımcı, şeffaf ve hesap verebilir bir anlayışla yönetilmesi konusuna değinilmiştir (SBB, 2023: 231). Yönetişim anlayışı kapsamındaki aktif vatandaşlık anlayışı bağlamında yönetime katılımın artırılması konusu vurgulanmıştır (SBB, 2023: 52).

On İkinci Kalkınma Planı’nda belirtilenler çerçevesinde, kentli haklarının esas alındığı benimsemiş olduğu temel yaklaşımlardan açıkça görülmüştür. Kentsel yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, kentli bireylerin kent

ile ilgili konularda yönetime katılım göstermesi, kentlilerin istek, ihtiyaç ve beklentilerinin esas alınması, kent kültürü ve kimliğine uygun kentsel gelişmenin planlanması, iklim değişikliği ve afetlere dirençliliğin sağlanması, refah seviyesinin yükseltilmesi, yoksullukla mücadele edilmesi, ekonomik, toplumsal ve çevresel kalkınmanın sürdürülebilirlik anlayışına uygun gerçekleştirilmesi konuları bu kapsamda değerlendirilmelidir. Aynı şekilde, kentlerdeki eşitliğin ve adaletin sağlanması ile demokrasinin geliştirilmesi, sağlıklı, güvenli ve dirençli kentlerin oluşturulmaya çalışılmasının amaçlandığı da net olarak görülmektedir. Bu nedenle On İkinci Kalkınma Planı, kentte yaşayan bireylerin hak ve sorumluluklarını esas alan bir yaklaşımla hazırlanmış plandır.

Sonuç ve Değerlendirme

Tarihsel süreç içerisinde var olan kent ve insan arasındaki karşılıklı ilişki ve etkileşim neticesinde hem kentler hem de insanlar değişim ve dönüşüm geçirmiştir. Tarihselliğin, medeniyetin ve kültürlerin taşıyıcı olan kentler, insanların dünya üzerinde geliştirdikleri önemli eserler olmuştur. İnsanlar kent üzerinde sürdürdükleri yaşam çerçevesinde, kentle ve diğer insanlarla olan ilişkilerini düzenlemeye ve geliştirmeye çalışmıştır. Bu doğrultuda ise kent kültürü, kentsel aidiyet, kentlilik bilinci, kentlileşme ve kentsel yaşam kalitesi kavramları önem kazanmış ve bu kavramlar, kent içindeki ilişkiler üzerinde olduğu kadar kentlerin ve kentlilerin gelişmelerinde de belirleyici olmuştur.

Kentlerin tüm boyutları ve bileşenleriyle birlikte insan onuruna yaraşır, sağlıklı, yaşanabilir ve sürdürülebilir nitelik kazanması, kentsel yaşam kalitesinin iyileştirilmesi ve kentteki tüm imkan, kaynak ve hizmetlerden eşit ve adil bir şekilde faydalanılmasının sağlanması için kentli hakları ortaya çıkarılmıştır. Bu doğrultuda, kentlerde eşitliğin, adaletin, demokrasinin, özgürlüğün ve dayanışmanın sağlanması önemli olarak görülmüştür. Böylece, kentlerin bugünü ve geleceği hakkında kentlilerin asıl söz sahibi olması gerektiği vurgulanmıştır. Bunun için kentteki bireylerin kent kültürünü benimsemesi, kendilerini kente ait hissetmesi, kentlilik bilincini taşıması ve kentlileşmesini tamamlaması gerekmektedir. Ancak bu sayede, kentli hakları gerçek anlamda benimsenebilir ve hayata geçirilebilir. Kentli haklarının bu şekilde benimsenerek ve kentliler tarafından hak ve sorumluluklarının olduğu bilincine varılarak hareket edildiğinde, kentli haklarının temelinde yer alan kentsel yaşam kalitesinin iyileştirilmesi de kaçınılmaz olacaktır.

Birinci, ikinci ve üçüncü kuşak haklarla bağlantılı olan kentli hakları kapsamında, kentteki tüm bireylerin eşit ve adil bir şekilde bu hak ve

özgürlüklerden, kentin değerlerinden, imkânlarından ve hizmetlerinden yararlanabilmesi gerekmektedir. Kentteki tüm bireyler, kent yönetimine etkin katılım göstererek kendi yaşam alanlarının sağlıklı, yaşanabilir ve sürdürülebilir bir nitelik kazanabilmesi için çaba sarf etmelidir. Bu çerçevedeki kentsel yaşam kalitesinin sağlanabilmesi ve kentli haklarının uygulanabilmesi için kentlilerle yerel yönetimler arasındaki işbirliğinin ve dayanışmanın sağlanması da büyük önem taşımaktadır.

Kentli hakları konusunda, 1963 yılından itibaren hazırlanmaya başlanan kalkınma planları önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır. Öyle ki kalkınma planları kapsamında kentli haklarıyla bağlantılı olarak yaşam kalitesinin yükseltilmesi, insan onuruna yaraşır bir hayat sürdürülmesi, toplumun refah seviyesinin artırılması ve toplumsal dayanışmanın sağlanması temel amaçlar olarak belirlenmiştir. Ekonomik, sosyal ve kültürel açılarından yaşanacak olan kalkınmada kentler kilit bir konuma yerleştirilmiştir. İlk altı kalkınma planının kentli hakları ile olan bağlantısı dar kapsamlı olsa da bu hakların temel amaçlarını gerçekleştirmeye yönelik ve gelecekte kentli haklarının benimsenmesine uygun ortamı hazırlayacak gelişmeler ortaya konulmuştur. Bu ilk altı kalkınma planının oluşturduğu temel üzerinden Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile birlikte de kentli hakları ile doğrudan bağlantı kurulabilmesinin yolları net olarak açılmaya başlanmıştır. Bu nedenle, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı bir kırılma noktası olmuştur. Sekizinci Beş Yıllık, Dokuzuncu, Onuncu, On Birinci ve On İkinci Kalkınma Planları çerçevesinde ise kentli hakları kapsamındaki hakların ve sorumlulukların benimsendiği, uygulanmaya çalışıldığı ve bu yönde hedefler belirlendiği net olarak görülmüştür.

Türkiye’de kalkınma planları hem içerik hem de bağlamsal açıdan değerlendirildiğinde, kentli haklarının giderek daha fazla içselleştirildiğini ve üzerine düşünüldüğünü ortaya koymaktadır. Her plan, sadece dönemsel ihtiyaçlara değil, aynı zamanda ulusal ve uluslararası gelişmelere paralel olarak şekillenmiş; böylece kentli haklarının ülkede gelişmesine katkı sunmuştur. Bu yönüyle kalkınma planları, kentli haklarının tarihsel gelişiminde önemli bir referans noktası olmuştur.

Kentli haklarıyla doğrudan bağlantılı ve bu hakları bünyesinde barındıran bu planlar çerçevesinde genel olarak, insan onuruna yaraşır, sağlıklı, yaşanabilir ve sürdürülebilir yaşam alanlarının oluşturulması; toplumsal dayanışmanın, işbirliğinin ve ortaklık duygusunun geliştirilmesi; kentsel yaşam kalitesinin iyileştirilmesi; temel hak ve özgürlüklerin korunması; eşitliğin, adaletin ve özgürlüğün benimsenmesi; demokrasinin güçlendirilmeye çalışılması; insanların ve yaşam alanlarının bir bütünü oluşturduklarının belirtilmesi; yaşam alanlarını şekillendirmede ve

yönetmede oradaki halkın katılımının önemli olduğunun belirtilmesi; kentteki imkan, fırsat, kaynak ve hizmetlerden eşit ve adil bir şekilde faydalanılması; kent içerisindeki ekonomik, sosyal, kültürel ve mekansal eşitsizliklerin ortadan kaldırılmaya çalışılması ele alınmıştır.

Etik Beyan: Bu çalışma etik kurul izni gerektiren bir çalışma değildir.

Yazar Katkı Beyanı: Birinci yazarın katkı oranı %50, ikinci yazarın katkı oranı %50’dir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Yazarlar herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.

İntihal Beyanı: iThenticate yazılımıyla makalenin benzerlik taraması yapılmıştır.

Kaynakça

Batmaz, N. Y. ve Koçaş, B. (2022). Kentsel Yönetişim. M. A. Özer (Ed.), *Baştan Sona Yönetişim* içinde (s. 181-211). Ankara: Gazi Kitabevi.

Batmaz, N. Y. ve Öztürk, P. Ç. (2020). *Belediyeler İçin Kent Hakkı Rehberi*. Ankara: İdeal Kent Yayınları.

Bookchin, M. (2014). *Kentsiz Kentleşme: Yurttaşlığın Yükselişi ve Çöküşü* (B. Özyalçın, Çev.). İstanbul: Sümer Yayıncılık.

Bumin, K. (2010). *Demokrasi Arayışında Kent*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.

Devlet Planlama Teşkilatı. (1963). *Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)*. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. Erişim tarihi: 16 Haziran 2025. Erişim adresi: <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Birinci-Be%C5%9F-Y%C4%B1ll%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1963-1967%E2%80%8B.pdf>

Devlet Planlama Teşkilatı. (1967). *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)*. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. Erişim tarihi: 16 Haziran 2025. Erişim adresi: <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/%C4%B0ikinci-Be%C5%9F-Y%C4%B1ll%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1968-1972%E2%80%8B.pdf>

Devlet Planlama Teşkilatı. (1972). *Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)*. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. Erişim tarihi: 16 Haziran 2025. Erişim adresi: <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/%C3%9C%C3%A7%C3%BCnc%C3%BC-Be%C5%9F-Y%C4%B1ll%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1973-1977%E2%80%8B.pdf>

Devlet Planlama Teşkilatı. (1978). *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)*. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. Erişim tarihi: 16 Haziran 2025. Erişim adresi: <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/D%C3%B6rd%C3%BCnc%C3%BC-Be%C5%9F-Y%C4%B1ll%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1979-1983%E2%80%8B.pdf>

Devlet Planlama Teşkilatı. (1984). *Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)*. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. Erişim tarihi: 16 Haziran 2025. Erişim adresi: <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Be%C5%9Finci-Be%C5%9F-Y%C4%B1ll%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1985-1989.pdf>

Devlet Planlama Teşkilatı. (1989). *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)*. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. Erişim tarihi: 16 Haziran 2025. Erişim adresi: <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Alt%C4%Bınc%C4%B1-Be%C5%9F-Y%C4%B1ll%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1990-1994%E2%80%8B.pdf>

Devlet Planlama Teşkilatı. (1995). *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)*. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. Erişim tarihi: 18 Haziran 2025. Erişim adresi: <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Yedinci-Be%C5%9F-Y%C4%B1ll%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1996-2000%E2%80%8B.pdf>

Devlet Planlama Teşkilatı. (2000). *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)*. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. Erişim tarihi: 18 Haziran 2025. Erişim adresi: <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Sekizinci-Be%C5%9F-Y%C4%B1ll%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-2001-2005.pdf>

Devlet Planlama Teşkilatı. (2006). *Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)*. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. Erişim tarihi: 18 Haziran 2025. Erişim adresi: <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Dokuzuncu-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-2007-2013%E2%80%8B.pdf>

Erişim tarihi: 10 Haziran 2025. Erişim adresi: <http://www.mo.org.tr/UIKDocs/kentselsart1.pdf>

Ertan, K. A. (1997). Kentli Hakları. *Amme İdaresi Dergisi*, 30 (3), 31-48.

Ertan, K. A. (2008). Kentli Hakları ve Kente Karşı Suç Bağlamında Kentli Etiği. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 20, 1-22.

- Ertan, K. A. (2017). Yerel Yönetimler ve Kentli Hakları. M. Güler ve A. M. Turan (Ed.), *Belediyelerin Geleceği ve Yeni Yaklaşımlar* içinde (s. 228-243). İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları.
- Ertan, K. A. (2018). Kentli Hakları Tartışmaları. A. Mengi ve D. İşçioğlu (Ed.), *Kentsel Politikalar* içinde (s. 331-345). Ankara: Palme Yayınları.
- Ertan, K. A. ve Ertan, B. (2005). Kentli Hakları: Kent ve İnsan Hakları Bağlamında Kentsel Hizmetlere Erişim Hakkı. B. Çınar (Haz.), *Kentsel Dönüşüm ve İnsan Hakları* içinde (s. 45-72). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Es, M. (2008). Kentlilik Bilinci ve Yerel Siyaset. *Yerel Siyaset Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde (s. 91-114). İstanbul: Okutan Yayınları.
- Geray, C. (1998). Kentsel Yaşam Kalitesi ve Belediyeler. *Türk İdare Dergisi*, Yıl: 70, Sayı: 421, 323-346.
- Güler, M. (2011). Kentsel Haklar, Kapitalizm ve Katılım. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 66 (1), 49-71.
- Harvey, D. (2013). *Asi Şehirler: Şehir Hakkında Kentsel Devrime Doğru* (A. D. Temiz, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Haşlak, İ. ve Es, M. (2019). Kentlilik Bilincinin Kazandırılmasında Yerel Siyasetin Rolü. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 5 (3), 229-244.
- Kalkınma Bakanlığı. (2013). *Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018)*. Ankara: T.C. Kalkınma Bakanlığı. Erişim tarihi: 19 Haziran 2025. Erişim adresi: <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Dokuzuncu-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-2007-2013%E2%80%8B.pdf>
- Karasu, M. A. (2008). Kentli Haklarının Gelişimi ve Hukuki Boyutları. *TBB Dergisi*, Sayı: 78, 37-52.
- Kaya, E., Şentürk, H., Danış, O. ve Şimşek, S. (2008). *Modern Kent Yönetimi – I*. İstanbul: Okutan Yayıncılık.
- Keleş, R. (1998). *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Keleş, R. (2015). *Kentleşme Politikası*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Keleş, R. ve Mengi, A. (2017). *Kent Hukuku*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Kentleşme Şurası (2009). *Kentlilik Bilinci, Kültür ve Eğitim Komisyonu Raporu*. Ankara: T.C. Bayındırlık ve İskan Bakanlığı. Erişim tarihi: 10 Haziran 2025. Erişim adresi: <https://webdosya.csb.gov.tr/db/kentges/editorosya/kitap9.pdf>
- Lefebvre, H. (2018). *Şehir Hakkı* (I. Ergüden, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.

- Marcuse, P. (2014). Hangi Kent, Kim(ler)in Hakkı? (A. Y. Şen, Çev.). N. Bremmer, P. Marcuse ve M. Mayer (Haz.), *Kar İçin Değil Halk İçin: Eleştirel Kent Teorisi ve Kent Hakkı* içinde (s. 47-71). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Mutlu, A. (2010). *Kentli Hakları ve Türkiye*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Mutlu, A. ve Batmaz, N. Y. (2013). *Türkiye’de Kent Hakkı*. Ankara: Orion Kitabevi.
- Ökmen, M. (2005). Bir İnsan Hakkı Olarak Kentli Haklarının Geliştirilmesi ve Yerel Yönetimler. B. Çınar (Haz.), *Kentsel Dönüşüm ve İnsan Hakları* içinde (s. 17-43). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Park, R. E. (2015). Şehir: Kent Ortamındaki İnsan Davranışlarının Araştırılması Üzerine Öneriler (P. K. Kayaligil, Çev.). R. E. Park ve E. W. Burgess (Ed.), *Şehir: Kent Ortamındaki İnsan Davranışlarının Araştırılması Üzerine Öneriler* içinde (s. 37-85). Ankara: Heretik Yayınları.
- Parlak, B. (2018). Sürdürülebilir Kalkınma ve Kentli Hakları Perspektifinden Kent Kültürü ve Kent Kimliğinin Dönüşümü: Bir Proje Örneği. *TESAM Akademi Dergisi*, Yerel Yönetimler Özel Sayısı, 11-48.
- Sadri, H. (2005). Kent Hakkından Kentte İnsan Haklarına. B. Çınar (Haz.), *Kentsel Dönüşüm ve İnsan Hakları* içinde (s. 73-85). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019). *On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)*. Ankara: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. Erişim tarihi: 19 Haziran 2025. Erişim adresi: http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/11/ON_BIRINCI_KALKINMA-PLANI_2019-2023.pdf
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2023). *On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028)*. Ankara: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. Erişim Tarihi: 19 Haziran 2025, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/12/On-Ikinci-Kalkinma-Plani_2024-2028_11122023.pdf
- Şahin, Y. (2013). *Kentleşme Politikası*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Tekeli, İ. (2015). *Kent, Kentli Hakları, Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Wirth, L. (2002). Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentlileşme. A. Alkan ve B. Duru (Der. ve Çev.), *20. Yüzyıl Kenti* içinde (s. 77-106). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Yörükkan, A. (2006). *Şehir Sosyolojisinin ve İnsan Ekolojisinin Teorik Temelleri* (T. Yörükkan Der.). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Extended Abstract

Reading Urban Rights in Türkiye through Development Plans

The mutual relationship and interaction between cities, which serve as carriers of history, civilization, and cultures, and the people living in them have brought about changes and transformations in both cities and their inhabitants throughout history. In the historical development process, the primary objective has been to create livable cities in terms of their economic, political, social, cultural, spatial, and administrative dimensions. To achieve this fundamental goal, the importance of improving the quality of urban life and ensuring that everyone has equal and fair access to opportunities, resources, and services has been emphasized. As a result, the issue of urban rights has come to the fore, emphasizing equality, justice, democracy, freedom, and solidarity, and stating that the true owners of the city are its residents. For urban rights to exist in urban life, it has become necessary to preserve urban culture, create urban awareness, ensure urban belonging, and realize urbanization.

This study aims to reveal the scope in which urban rights are addressed in Turkey’s development plans and how they have developed, and to make an assessment in this direction. As a result of the study, which was prepared using the literature review method, it was determined that there was a break in the Seventh Development Plan in terms of urban rights in Turkey, that urban rights were addressed in detail in this development plan, and that urban rights were taken as a basis in determining policies and objectives in subsequent development plans, especially with the transformation experienced in the Eleventh Development Plan. Within the scope of development plans, improving the quality of life, ensuring a life worthy of human dignity, increasing the welfare level of society, and ensuring social solidarity have been determined as fundamental objectives in connection with urban rights. Cities have been key places for economic, social, and cultural development. Although the connection between the first six development plans and urban rights was limited in scope, developments have been made that are aimed at achieving the fundamental objectives of these rights and preparing an

environment conducive to the adoption of urban rights in the future. Within the framework of these plans, which are directly linked to urban rights and incorporate these rights, the general objectives are to create living spaces that are dignified, healthy, livable, and sustainable; to develop social solidarity, cooperation, and a sense of partnership; to improve the quality of urban life; to protect fundamental rights and freedoms; to embrace equality, justice, and freedom; strengthening democracy; emphasizing that people and living spaces form a whole; emphasizing the importance of the participation of the local population in shaping and managing living spaces; ensuring equal and fair access to opportunities, resources, and services in the city; and striving to eliminate economic, social, cultural, and spatial inequalities within the city.

